

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

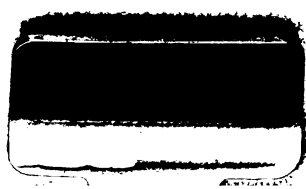
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

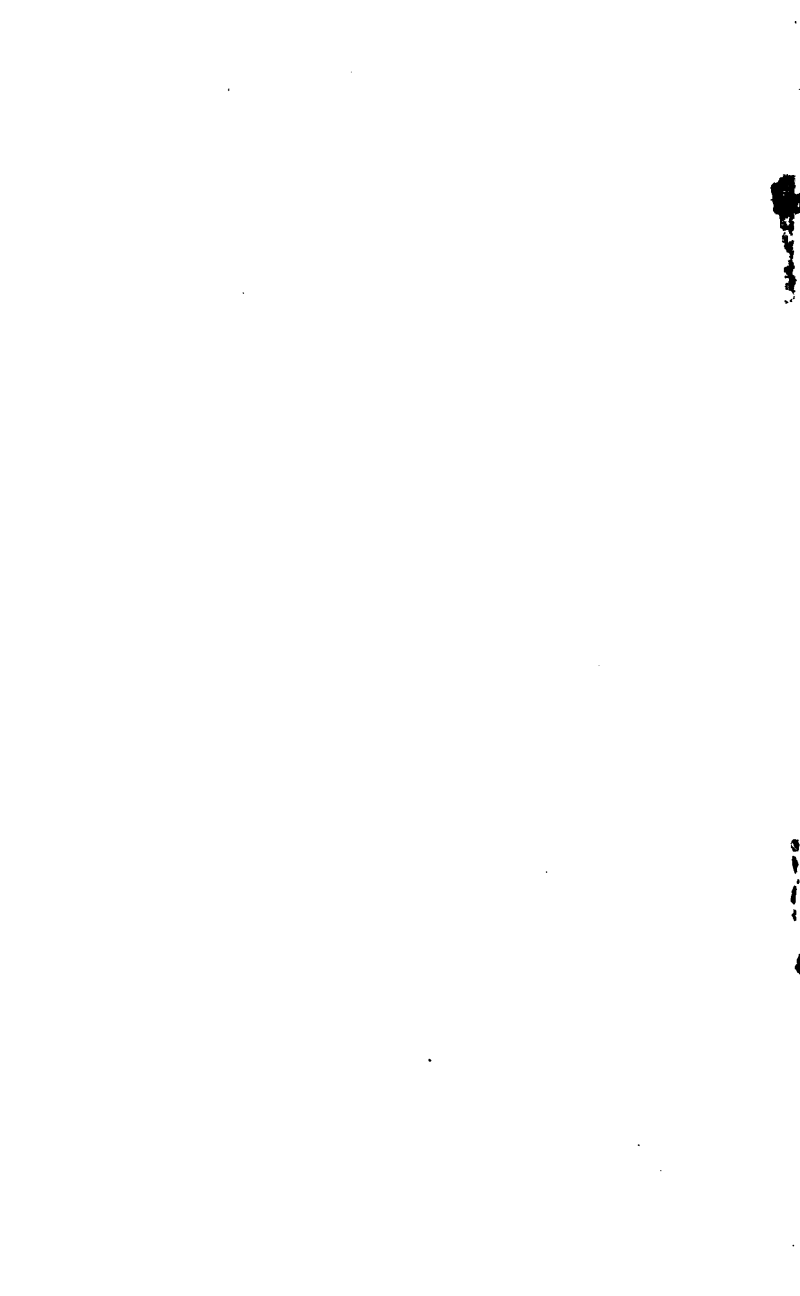
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

GRAD
EREN
851
BUHR

A 989,987

353

Տաքրիսեան, Բարսեղ ՍԵՊՈՒՀ ԱՍԶ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԾԱԾԿՈՒԱԾ ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԱՂԱՆԴԱԻՈՐ ՊՈՒԷՏՆԸ

ՏԵՐ ԵՒ ՄԻՆԵՏԵԱՆ...
ԻՐ ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ՀԱԿԻՃ

ՏԵՍՈՒԹԵԱՄԲԲ

ԳՐԵՑ

Հ. ԲԱՐՍԷՂ Վ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՅՈՒԻՏԻՆ

ԳՐԱԴԱՆԱՆ
ԳՐԳՐ ՍՊԵՏՐԱՆԻ
2222
Գրքեր

73 p.

ՎԵՆԵՏԻԿ - ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

1904

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

GLAD
EREN
851
Bahr

GRAD
EREN

851

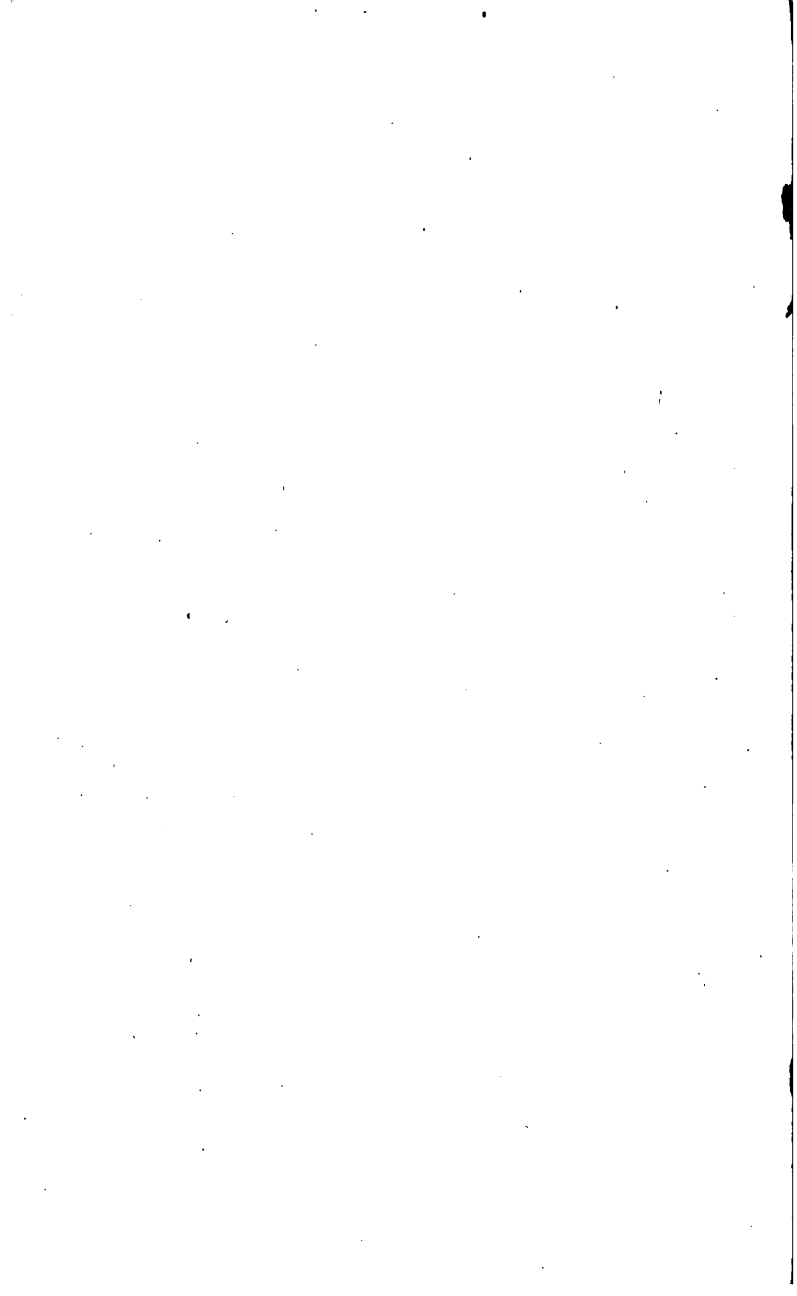
01.10.99

ՍԵՊՈՒՀ ԼԱԶ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԸՆԾԱՅԱԿԱՆ

Քեզ , ծածկուած պուետդ՝ Սեպուհ Մի-
նասեան , որ զգայուն սրտիդ քնարին թրթռու-
մանց յարմարցնելով ճարտար գրիչդ՝ գիտ-
ցար յարգել քեզի տրուած գեղեցիկ դպրու-
թեան տաղանդը , և անդրէն երախտագի-
տութեամբ և գեղեցկագիտական ճոխ տոկո-
սեօք քու մտքիդ նախկին մշակներուն վերա-
դարձնել , կը նուիրեմ սոյն գրքոյկը՝ իբրև
զքոյս ի քոյոց՝ քեզ մատուցուած . բայց և՛
մամլոյ համատարած թռիչներ առած , որով
պիտի հասնի ի սփիւռս համազգեացդ : Փափա-
քելի է ինձ , որ իբրև գրագէտ՝ դ՛ու ևս
յիշուիս այսուհետև զոյգ ընդ Մ . Պէշիբ-
թաշիեանի , Պ . Գուրեանի և նմանեաց ,
տաճկահայ նոր գրականութեան մէջ . դ՛ու ,
որ անոնցմէ աւելին գրեցիր : Ասով քու
գրագիտական յիշատակդ յարգել ուզած
ժամանակ , կը յուսամ քու կիներուդ ևս
հաճոյքներուն ազնուագոյնը ընձեռած ըլլալու-

GRAD

EREN

851

11 01 98

ՍԵՊՈՒՀ ԼԱԶ՝ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԾԱԾԿՈՒԱԾ ԱԶԳԱՑԻՆ ՏԱՂԱՆԴԱՒՈՐ ՊՈՒԷՏՆԵ

ԵՒ

ԻՐ ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՆՆԵՐԸ

ՄՈՒԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՆ է ժամանակի այն ապերախտ ծնունդը, որ ազգային գործիչներու անհատական կեանքին հետ՝ գործերն եւս կը թաղէ երբեմն գերեզմանին մէջ. ուզելով, գոգցես իմն, իր կապարեայ ձեռքովը կնքել անոնց բաղդի կափարիչը: Վայ էր այդպիսեաց հետ՝ նաեւ յաջորդող սերնդեանը, եթէ չըլլային ուրիշ բարերար և պրպտող ձեռքեր, որ մէկդի նետելով մոռացութեան այդ կափարիչը՝ վերայայտնէին զանոնք և ի նոր կեանս կոչէին: Այո՛, անհատները մեռնելու դատապարտուած են ի բնէ, բայց ոչ երբէք անոնց գործերը. մանաւանդ գրաւորները, որոնք ազգի մը ապագայ ժառանգութիւնը կազմելու սահմանուած են: Խօսքս ԺԹ գարու մոռցուած՝ բայց տաղանդաւոր գրագէտի

մի վրայ է, այն է՝ ՄԵՊՈՒՀ ԼԱԶ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ, որ պիտակ անուամբ խոսորով Պէյ եւս կոչուած է երբեմն՝ իր գրուածոց մէջ:

Այս անունը լսելով այսօր Պօլսեցի ծերունիները՝ պիտի յիշեն անշուշտ ժամանակակից նշանաւոր դէմքերէն մինը: Բայց զարմանալի առեղծուած մը կ'երեւի մեզ այն լռութիւնը, զոր պահած են մեր նոր գրականութեան ոչ միայն երիտասարդ՝ այլ և ալէզարդ գրագէտները անոր մասին: Նա արժանի էր՝ ոչ միայն իբրև գրագէտ՝ յիշուելու, այլ և շատերէն վեր գասուելու: Ժամանակին՝ անոր բանաստեղծութիւններէն թերեւս նմոյշներ տպուած ըլլան է. Պօլսի ազգային թերթերու մէջ. բայց եօթանասնական թուականէն առտին ես չեմ յիշեր, որ անոր կամ իր բազմաեանակ գրուածոց վրայ խօսած ու գրած ըլլայ մէկը, ըստ արժանւոյն:

Մինասեանը՝ 1825ին, Օգոստ. 11, ծնած է ի կ. Պօլսի: Այդ քաղաքի կաթողիկեայ հայ հասարակութեան բարեկիրթ ընտանիքներէն միոյն կը վերաբերէր: Յամին 1838 Եւրոպայ ղրկուելով՝ մտած է Ռափ. վարժարանը, ուր առած է իր ուսումն և կրթութիւնը. և 1841ին Յունիսի աւարտած: Գերպ. Մամալեան, առ այլ և այլ

անձինս գրած նամակներուն մէջ, կը յիշէ
 և կը գտնէ Մինասեանը՝ ուսմանց և բարի
 վարուց մէջ: Նա, յՅ Նոյեմ. 1839, հե-
 տեւեալը կը գրէր Հ. Փիլիպպոս Թէրճիմա-
 նեանին, որ այդ պատանին յղած էր վե-
 նետիկ, և կը հետաքրքրուէր անոր հեռուոր
 ապագայովը. « Մինասեանդ Սեպուհ յառա-
 ջազէմ և գովելի ընծայի յուսմունս և ի
 բարի վարս: Գոհ են զնմանէ վարժիչք. և
 ես ուրախ եմ, զի փորձիւ տեսի զյառաջա-
 դիմութիւն նորա, մասնաւորապէս ի գազ-
 դիարէն լեզուի հրահանգո և ի նկարչու-
 թեան¹: Այսպէս աւետիս տուր հօր նորա՝
 իմովս խանդակաթ ողջունիւ »:

Մինասեան, Ռափ. վարժարանէն Պօլիս
 դառնալէն քիչ վերջ, իբրև պաշտօնեայ մտած
 է տէրութեան Չարքիսանէն, ուր արդէն իր
 հայրը՝ Յովսէփ աղա մեծ՝ պաշտօն մը կը
 վարէր: Յովհաննէս Մինասեան՝ ինչ տուած
 տեղեկութեանց մէջ, կ'ըսէ, իր հօրեղբոր Սե-
 պուհ Մինասեանի համար՝ թէ իբրև կա-

1. Ըստ վկայութեան Օսմ. գեապանին Մանուր Պէյի,
 որ ի վիեննայ, նա նշանաւոր նկարիչ եղած էր, և
 1868ին Դորմպախ ամարանոցին մէջ հիւր եղած ժամա-
 նակ նկարած էր աւստրիացի զօրապետին այրի կնոջը
 Մարի տիկնոջ դեմքը:

ոռոտարական պաշտօնեայ՝ ասկէ զատ ուրիշ
 պաշտօն վարած չէ նա. այլ մինչեւ իր մահը
 իր այդ պաշտօնին մէջ մնացած է: Սակայն
 մեր գիտցածին համաձայն — որուն կը ձայ-
 նակցին և գրուածք — զաղղիարէն լեզուն,
 որուն քաջ հմուտ էր նա, այսպէս նաեւ
 անձնական համակրելի բարեմասնութիւնքը
 քաղաքական ասպարէզն եւս կը բանային իր
 առջեւ: Եւ ստուգիւ՝ Սեպուհ ինքնին իր անտիպ
 յէպերէն միոյն մէջ (այն է՝ ին յիբե դիւն) կ'ը-
 սէ՝ թէ յամին 1863, Օսմ. Դեսպանի Քար-
 տուղարութեան պաշտօնով, կը ղրկուէր նա
 Պարիզ, ուր կը կենար մինչեւ 1868 թուա-
 կանը: Այդ ժամանակ՝ նա ոչ միայն կը ծա-
 նօթանար մայրաքաղաքի քաղաքային և ազ-
 նուական դասակարգին, այլ և սերտ և սի-
 րային բարեկամութիւն կը հաստատէր Մա-
 քիչտե անունով օրիորդի մը հետ: Մինա-
 սեան իր կենաց այդ շրջանը՝ իր կեանքի
 է՛ն երջանիկը կը համարի: Մինասեանի կե-
 նաց այս և այսօրինակ մէկ երկու՝ դէպքեր
 կը յիշեմ անցողաբար, միայն կենսագրա-
 կան ճշդութեան համար: Իմ նպատակս է
 իր ներքին կենաց մանրամասնութիւններէն
 աւելի, գրուածոց մէջ նշանաւոր վիպասա-
 նական տաղանդը դուրս ցատքեցնել:

1868 Թուականին՝ արտաքին գործոց Նախարարի կողմէն՝ յանկարծ կը կանչուէր հեռագրով ի Պօլիս: Այս կոչս մեծ վիշտ կը պատճառէր Մինասեանին, այնու մանաւանդ՝ որ նա յոյժ սիրած էր պարիզեան կեանքը: Սակայն հարկ էր մեկնիլ:

Վիեննայէն անցած ժամանակ՝ Օսմ. Դիսպանին, Մանսուր Պէյի, հրաւիրանօք Դօրմպախ գիւղը կ'երթար. ուր Սալովայի պատերազմին մէջ ինկնող Աւստրիացի հարիւրապետի մը չքնաղտօգեղ այրիին Մարիի ամարանոցին մէջ ամսօրեայ ժամանակով հիւրընկալուիլն և սիրահարական միջազէպը՝ տխուր մանրավէպի մը նիւթը կը կազմէին, զոր նա 1874ին ի գրի առած է՝ իր հեաը բերած ամենայն աղէտներով:

Պօլիս հասնելէն վերջ՝ արտաքին գործոց նախարարը կը յայտարարէր Մինասեանին, որ, Պարսկաստանի սահմանաց վերաբերեալ ինդիքն որոշելու համար, տէրութեան կողմէն քննիչ յանձնաժողով մի կտրգուած էր, որուն ինքը պիտի նախագահէր: Հրամանագրին հետ քսակ մ'ոսկի ալ իրեն տալով կ'ըսէր, որ շուտով մեկնելու ես: Տարի մը Պարսկաստանի և Քիւրտիստանի սահմանները (այսինքն՝ Կարս) ղեգերելէն վերջ, սոյն պաշտօնով, կը

վերագառնար Մինասեան ի Պօլիս . և անտի կը փութար ի Դօրմպախ, յուսով գտնելու իր սիրած աիկինը Մարի, և արդէն մտքին մէջէն ամուսնանալու գաղափար մը կ'անցնէր, բայց անանց գործազրութեան կը գառնար իր հայրենիքը . ուր վերստին կը հաստատուէր դրամահատութեան նախկին պաշտօնին մէջ: Այդ ուղեւորութեան ժամանակ՝ նա այցելած է Նեապօլիս, վինետիկ և Խաալիոյ ուրիշ քաղաքներն եւս, զորս կը յիշէ գրուատեօք՝ իր Ալկիօս վէպիկին մէջ:

Ազգային ժողովոց եւս երբեմն մասնակից հղած է . և կ'ըսուի՝ թէ հասունեան ջերմ խնդրոց ժամանակ՝ նա Հակհասունեանց գլխաւորներէն մին . հղած ըլլայ:

Սեպուհ Մինասեանը՝ բնութեամբ բանաստեղծ ծնած ըլլալով, կեանքն եւս ըստ այնմ անցուցած է, մանաւանդ երիտասարդական տառյգ հասակին և եռանդանը մէջ: Երանգոտ էր, ինչպէս ինքը կը վկայէ, արիւնոտ և զզրպիւնը և խօսիլ սիրող: Ազնիւ կերպ և հրապուրիչ լեզու մ'ունէր, որով օձն ալ իր ծակէն գուրս կը հանէր: Ասպետական ձգիչ ձիրքերով օժտուած էր նա . անոր համար՝ որոնք որ սիրած է երիտասարդական խանդով, նոյները յաւերժացնել ուզած է նոյն-

պէս իր բեղմնաւոր գրչոփն ու բանաստեղծական հանճարովը . յօրինելով անոնց վրայ սիրային ու գողտրիկ վիպագրութիւններ և կամ եղերգներ . իսկ մնացած քերթուածներն — որոնք մինչեւ 1882 թուականը կը հասնին — անոր հաւատարիմ արձագանգը կու տան գրէթէ ամէն էջերում :

Այս հանգամանքներով և բնաւորութեամբ հանդերձ՝ Սեպուհ, իր հասուն հասակին մէջ, աւելի քաշուած կեանք անցուցած է . բնակելով փոփոխակի մերթ թարապիա, մերթ ի ֆաղկեղոն և մերթ ի Պերա, իր սիրելի քոյրերուն հետ : Իսկ կենաց վերջին տարիները՝ վոսփորի վրայ, Ենի — գիւղը, իր եղբոր Յակոբ Պէյի տանը մէջ կ'անցնէր : Հոն ալ մեռած է 1887ին , և թաղուած Ենի — գիւղի բարձանց վրայ, այսինքն է՝ ազգային գերեզմանոցը :

Իր գրասէր ու զբօսասէր կեանքին համաձայն՝ Պօլսի բոլոր շրջակայ գեղեցկութիւնները այցելած ու վայելած էր . ընտանեաց և ընկերութեանց մէջ յաճախած , և ամէն դէպքերու և վէպերու տեղեակ : Պէշիքթաշլեանէն և Դուրեանէն շատ աւելի արկածախնդիր և ընկերական լինելով, ոչ միայն օտար երկիրներում բարեկամութիւն .

ներ հաստատելու հմայքն ունեցեր էր, այլ և Պօլսի և անոր արուարձաններու մէջ բազմաթիւ և բարեկիրթ բարեկամներ ունեցած։ Որպիսիք են Գրիգոր Էֆ. Կեօշեան, զոր ինքը քաջ նկարիչ կ'անուանէ և կը դրուատէ, — Մէլիք Բժիշկը, — Համտի Պէյ, — Սիմոն Էֆեկտի, — Վարդան Պէյ՝ զոր իբրեւ ուսուցիչ և ազգային գործիչ կը ներբողէ, և ուրիշ շատեր, յորս և ազնուազգի Տիկնայք։ Կ'ըսուի՝ թէ Մինասեան՝ հանգուցեալ բանաստեղծ և մեծ Դերասան՝ Պետրոս Աղամեանի հետ եւս սերտ բարեկամութիւն հաստատած էր, ասոր Ռուսաստանէն Պօլիս վերադարձած միջոցին։

Երջանիկ էին Սեպուհ Մինասեանի բարեկամները. վասն զի՝ սա հաւատարիմ էր միշտ դէպ ի անոնք տածած սիրոյն և յարգանաց մէջ։ Որդի և կին չունենալով, ոչ միայն բոլոր իր սիրտը անոնց կու տար. այլ նաեւ իր բանաստեղծական երգերովն ու վիպագրականներով ընդհանրապէս զիրենք անմահացուցած է։ Ազնիւ և յոյժ զգայուն սիրտ մ'ունէր նա, մանաւանդ դէպ ի նեղուածներն և արկածեալները։ Հետեւաբար՝ իր վշտացեալ բարեկամներուն ոչ միայն խորհրդով և նիւթական միջոցներով

օգնութեան կը հասնէր, այլ և իր թանկագին կեանքն իսկ երբեմն վտանգի կ'ենթարկէր՝ զանոնք ապրեցնելու համար: Նոյն իսկ տկար սեռէն, իրեն վստահացողները կը, գրտնէին յամենայն դէպս և՛ պաշտպանութիւն և՛ մխիթարութիւն, իրենց բարոյական անկուսին և կամ անկման վտանգներուն մէջ:

Ստոյգ է, որ Մինասեան բաց ի բանաստեղծէ, վիպագրողէ և թատերագակ քերթողէ՝ եղած է նոյնպէս քաջ որսորդ՝, խիստ վարպետ ձկնորս, և ճաշակաւոր ու ճարտար նկարիչ: Ինքն իսկ կ'ըսէ, թէ իր ան-

1. Որուն համար այսպէս կը գրէ իր «Աւիտն» վեպագրութեան մէջ. « Ի սկզբանէ ի վեր որսորդութիւնն իմ ամենասիրուն զբօսանացս մէկն եղած էր. երբ ճամբորդութեանցս պարապ թողած ժամանակին ի Պօլիս կը գտնուէի, երբէք առիթ չէի փախցըներ, ու ի շաբաթն քանի մի անգամ բարեկամ ընկերաց հետ ցլագ կը պարապէի: Արդարեւ ինչ զուարճալի զբաղանք, երբ հրացանդ ուսիդ՝ լերանց վրայ արշալուսին կը շրջագայիս. զոյգ մի ընտիր և ճարտար շուներ բռնո՞ք հնչեցնելով՝ ժիր ոտիւք աստ անդ կը խուզեն, դու ալ աչքդ տնկած ամէն վարկենին, կը յուսաս՝ որ առջեւեդ կաքաւ կամ պէքաս մի սլանայ, կամ նապաստակ մի ոստնու ... »:

Իսկ իրեն որսատեղիքն էին ընդհանրապէս Ռիվայ (Սեւ ծովու հիւս. կողմանքը) Քօճա - Տերէ, և Փենտիկ, և Բաշալիման:

մեզ զբօսանքն էին ուղեւորութիւն, նկարչու-
թիւն և որսորդութիւն: Սակայն այս վերջին
արուեստներովս երկրորդաբար միայն զբա-
ղած է նա. հետեւաբար մենք ալ առաջին
տեսակէտով, այսինքն է՝ իբր վիպասան և
թատրերգակ քերթող պիտի ներկայացնենք
զինքը:

Մինասեան իր մայրենի լեզուին հաւա-
սար՝ հմուտ էր նաեւ գաղղիարէն, իտալերէն,
անգղիարէն և ատմկերէն լեզուաց: Մէկ կող-
մէն շնորհիւ այդ լեզուներուն, և միւս կողմէն
ալ ազատ լինելով ընտանեկան կապերէն և
առանին հոգերէն, առիթ կ'ունենար բոլո-
րովին անձնատուր ըլլալու գեղեցիկ դպրու-
թեանց. շփուելու մօտէն ազգային կեանքին
և օտար գրագէտներուն հետ: Այս կերպով
մարդելով իր ճաշակն ու հանճարը, կը զգար
վերջին աստիճան գիւրութիւն՝ մը՝ ոչ միայն
թարգմանելու, ճշտութեամբ և ճարտարու-
թեամբ, գաղղիացի և իտալացի բանաստեղծ-
ներու թատերական նշանաւոր գործերը, այլ
և շարագրելու և քերթելու զտնազան տե-
սակի վերաբերեալ բազմաթիւ բանաստեղ-

1. Սեպուհ իր ընդարձակագոյն թատրերգութիւն-
ներէն միոյն համար կը վկայէ, թէ 15 օրուան մէջ շա-
րագրած էր:

ծութիւններ: Մինասեանի, թէ՛ թարգմանածոյ
և թէ՛ ինքնագիր, երկասիրութիւնները՝ գրեթէ
բոլորն եւս Պօլսի ժամանակակից գրագիտաց
յատուկ աշխարհաբառ լեզուովը գրուած են.
մաս մը՝ ոտանաւոր, և մեծագոյն մաս մ'ալ
արձակ շարագրութեամբ: Ամենուն մէջ եւս
մաքուր լեզուին հետ կը փայլին նոյնպէս
բանաստեղծութիւն և գեղեցկագիտական ճա-
շակ: Թարգմանութիւններէն, գէթ մի քանին,
ժամանակաւ երիցագոյն են՝ քան ինքնագիր
գործերը: Այնպէս որ՝ Սեպուհ Մինասեան
վերջինները դեռ չի յղացած, իրեն իւրա-
ցուցած էր արդէն վիկ. Հիւզոյի և Հուգոյ
Փոսկոլոյի գաղափարները, աշխոյժն ու ոճը.
այսինքն է՝ միոյն ոտմանդիկ և միւսին կլա-
սիկական մտածութեան ձեւերն ու նկարա-
գիրքը: Չի երկու քերթողաց բնադրոշմն եւս
կը տեսնուի Մինասեանի երկասիրութեանց
վրայ, իր տաղանդաւոր մտքի և հայկական
կեանքի յատուկ յեռումներովը շքեղացուցած:

Մինասեանի մեզ ծանօթ երկասիրութիւն-
ներն են հետեւեալները, զորոնք, նիւթոց
կամ տեսակաց համաձայն, կը ջանանք դա-
սաւորել, այսպէս, նշանակելով միանգամայն
անոնց աշխատասիրութեան տարեթիւերը,
քանակը, և պարունակութիւնքը:

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Տը Նովայի կոմսուհին. — Թատերբրգութին՝ հինգ արարուածով, թարգմանուած է 1862ին:

2. Մարի և Սիմոն. — Թատերբրգութին հինգ արարուածով. գաղղիարէնէ թարգմանուած. գէպքն՝ 1781ին անցած է Նորմանսիոյ մէջ:

3. Կարմիր կամուրջ. — Թատերախաղ հինգ արարուածով. 1863ին թարգմանուած է, բայց առանց նշանակելու՝ թէ ինչ բնագրէ:

4. Ռիգարդոս. — Ողբերգութիւն՝ հինգ արարուածով. հեղինակութիւն Հուզոյ Փուկոլոյի. 1862ին թարգմանուած:

5. Իվան Զ. արքայազն իշխան Ռուսիոյ. — Ողբերգութիւն՝ երեք արարուածով, հեղինակութիւն Շառլը Լաֆօնի. 1862ին թարգմանուած է:

6. Անձեօ Մայիքիերի՝ Պատուլայի բոնաւորը. — Թատերբրգութիւն՝ երեք արարուածով, հեղինակութիւն վիկ. Հիւզոյի. Թարգմանուած է 1862ին:

ԻՆՔՆԱԳԻՐ ՎԻՊԱԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Վսեմ Անձնագրո՞ւ մը. — 24 թերթերէ բաղկացած: Գրուած է 1873ին, և ուղերձս մը ընծայուած է շնորհափայլ օրիորդ Նեկտար Կէօշեանին: Վէպիս զիւցազն է պարկեշտագեղ տիկինն Զարուհի, Պօլսի հայ կեանքէն աճնուած: Սա իր որդեսիրութեամբը — որուն համար կը համբերէ իր գաղատացի անբարոյական էրկան ամէն տմարդի վարմանցը — այսպէս նաեւ իր չքնաղ պարկեշտութեամբը կը յաղթէ վիպագրի խօլ տենչանքներուն, և կը փոխէ զտնի յայր այլ, կը ներկայացընէ հայ կնկան ճշգրիտ նկարագիրը՝ բոլոր իր անուշաբոյր առաքինութիւններովը: Ամուսնական հաւատարմութեան և սիրոյն ասկէ ալ գեղեցիկ օրինակ չէր կրնար տրուիլ հայանուններուն: Թողած տպաւորութիւնը խիստ խոր է և խօսուն. յաջողութիւնն ալ կրնանք ըսել կատարեալ: Սեպուհի զգայուն սիրտն ու գրիչը ասկէ ալ գեղեցիկ, վսեմ և միանգամայն գողտրիկ բան չէին կրնար արտագրել:

2. Այկիո՞ն՝ այս անուն շոգենաւի տիրոջ և իր մտերիմ բարեկամին Օկտաւի — զոր կարելի է նոր ոմն վէրթէր անուանել — սիրավէպին

և վշտակրութեանց նկարագիրն է, զոր կ'ընէ Մինասեան: Վէպս գրած է 1874ին, և 32 տող ոտանաւոր Զօնով մը նուիրած է իր սիրուհւոյն Կիւնարի:

3. Իշխանաց կղզոյն մէջ ամատուռսն ի յիկուն մը. — 20 թերթերէ բաղկացած գեղեցիկ ու վառվռուն սիրավէպ մ'է, գրած 1873ին, և ուղերձով մը նուիրած իր բարեկամ Գրիգոր էֆ. Կէօչեանին: Սիրավէպիս զիւցազնուհին է՝ Ռումէնիոյ Քուզան իշխանի սիրուհին՝ Օլգա: Ծննդեամբ գաղղիացի. որ Պօլիս եկած ժամանակ՝ իշխանաց կղզւոյն մէջ կը բարեկամանար նաեւ վիպագրողին հետ: Նա իշխանին գահընկեցութեանէն վերջ՝ Քասիքէօյի՝ Սիոնի Քերց վանքը կը քաշուէր, ու կը մեռնէր հոն, սրտաշարժ զուգադիպութեամբ հին բարեկամին:

4. Ի'ն յիբէ դի'ն (Ես կը սիրիմ զքեզ). — 32 թերթերէ բաղկացած սիրավէպ մ'է, զոր գրած է 1873ին և 24 տող ոտանաւորով մը ձօնած իր վսեմ. բարեկամին՝ Օսման Համսի Պէյ էֆէնտիին, ուսկից և լսած կ'աւանդէ իր գրութեան նիւթը: Սիրավէպիս զիւցազնուհին է Վիեննայի մօտ Դօրմբախ ամարանոցի տղնուական այրի տիկինը Մարի. որ — վէպաւանդողին հետ ունեցած սիրային

յարարեութեանց ատճառաւ, զոր ըստանձնած է քերթողը — կը կորսնցնէր իր երջանկութիւնն և թշուառութեան խորը կը գահալիթէր: Կանացի տկարութեան ահաւոր օրինակ մ'ուզած է տալ ասով անշուշտ Սեպուհ:

5. Նախախնամութեան մատր. — Պատմական և եղբրգական վիպագրութիւն մ'է, պօլսական կեանքէն. հանդիպած 1874ին, Աստղիկ տիկնոջ և ընտանեաց մէջ, որ ամբողջ Բերայի արուարձանքը և հայ հասարակութիւնը կը սոսկացնէր: Վիպագրութիւնն ալ նոյն տարին աւարտած է Մինասեան. այսինքն է՝ Փետրուարի 22ին: 25 թերթերու մէջ ճարտարութեամբ նկարագրած է տոփոս կնկան մը ոճիրներն ու տխուր կատարածը:

ԻՆՔՆԱԳԻՐ ԹԱՏՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Մարի և Խոսրով. — Եղբրերգութիւն մ'է (Դոամ), հինգ արարուածով, արձակ. զոր գրած է 1870ին՝ ի Քաղկեդոն: Կը բաղկանայ 40 թերթերէ, և Մինասեանի Թատրերգութիւններուն ամենէն սրտաշարժը, գիւտաւորը, գեղեցիկն ու օգտակարը կրնանք անուանել: Նիւթը Պօլսոյ ժամանակակից կեանքէն առնուած է. անձնաւորութիւնը —

բաց ի երկուքէն — ամէնքն ալ ազգային են. ուստի ըստ այսմ է նաեւ նկարագիրներու կարեւորութիւնը: Այսինքն են՝ տարբեր բարք և բերմունք Մարիի, զինքը սիրող երկու երիտասարդներուն՝ Խոսրովու և Կոռնակին: Մարի թեթեւ և յեղյեղուկ ըլլալով իր սիրոյն և զգացմանցը մէջ, վերջ ի վերջոյ Կոռնակի գեղեցկութիւնը՝ Խոսրովի ազնուութենէն նախադաս համարելով, ահաւոր և աղետալի ապագայ մը կը պատրաստէ թէ՛ իր և թէ՛ բարեբարոյ Խոսրովի գլխուն. զորոնք հիանալի կերպով դուրս՝ ցատկեցուցեր է մեր բանաստեղծը: Կարելի չէ առանց արտասուելու աւարտել ընթերցումը: Մարդ չի գիտեր, թէ որուն վրայ աւելի հիանայ. արդեօք, ունայնասէր աղջկան մը անկարծելի բարեփոխութեանը, թէ խոհեմազարդ ու ազնիւ հայ երիտասարդի անփոփոխ պնդութեանն ու անյիշաչարութեանը: Հեղինակը, կարծէք, մէկ խաղով՝ երկու դիւցազն ստեղծած է. բայց երկուքին մէջ իսկ քրիստոնէին առաքինութիւնն է որ կը յաղթանակէ: Կրկնակի հրահանգիչ է ներկայացումս:

2. Հեղեկն . — Ողբերգութիւն մ'է՛ հինգ հանդիսով: Քրուած է 1862ին, և կը բաղկանայ 40 թերթերէ: Յառաջաբանին մէջ,

իրաւամբ, կը ծանուցանէ հեղինակը, թէ
 ինքը պատմութենէ առած է, Հայաստանի
 վրայ իշխող, մակեդոնացի կուսակալին՝
 Նեոպտղոմէոսի, և հայկազն բնիկ տիրոջ՝ Ար-
 դուարդայ անուանքը միայն. իսկ մնացածն
 ամբողջապէս իր երեւակայութեան ծնունդ
 է: Ազեքսանդրէն վերջ Հայոց ազատու-
 թեան դէպքն է, որ Մակեդոնացուց զէմ-
 լարուած կրկին կոստորածով կը կատա-
 րուի: Ողբերգութիւնս կարելի է բոլորու-
 վին կլասիկ համարել, նման վիկ. Հիւզոյի
 Les Burgraves (Լեոնակալ իշխանք Գեր-
 մանիոյ) թատրերգութեան: Նեոպտղոմէոսի
 դստեր գեղանի Հեղինէին՝ Արդուարդայ որդ-
 ւոյն՝ Արտաւազդայ հետ ունեցած սիրավե-
 պով — որուն եզական յատկութիւն սը
 տրուած է — մեր բանաստեղծը աւելի բնա-
 կան կերպով լուծած է իրարու սխերիմ և
 դաւաճանող իշխաններու ատելութիւնը, քան
 Հիւզոյ՝ 40 տարի յառաջ Կիւթնոսի մէջ
 խղզուող Փրեդերիկոս Շիկամորուսը և Կուս-
 նումարան տեսարանի վրայ յանկարծ հա-
 նելով և մեացընելովը: Մէկ խօսքով հայու-
 թեան և հելլենականութեան հինաւուրց ա-
 տելութեան պայքարն է, որ սիրոյ ամուլին
 չքնաղ անձնանուիրութեամբը՝ հաշտութեան

կը փոխուի: Յաղթանակողը կ'ըլլայ, վերջապէս, մայր հայրենիքը, տալով յանձին Արտաւազդայ շքեղ օրինակ հիւրասիրութեան և հաւատարմութեան. իսկ Հելէնէ և Նեոպլատոնէոս կ'երզնուն՝ մնալ այնուհետեւ ի Հայս և գործել իբրեւ հայ:

3. Արման Մարի. — Սիրային թատերախաղ մ'է, 1869ին գրուած, պօլսական կեանքէն: 57 թերթերէ բաղկացած է, հինգ հանդիսով: Ա, Բ, Գ. հանդէսները Պօլսոյ արուարձաններուն մէջ կատարուած են. ԴԻՒԷ ի Բերա, և Երբը՝ յԱլէմտաղ: Խաղին նիւթն է Մարի՝ իր երածշտութեան վարժապետին՝ Արմանի հետ ունեցած սիրավէպովը: Հայրը՝ Համբար, հին գաղափարներով և սովորութեամբ տոգորուած, կ'ուզէ իր 18ամեայ դուստրը բռնի ամուսնացնել իր 40ամեայ հարուստ, բայց բիրտ վաճառակցին հետ: Իսկ մայրը Շուշան՝ կը ջանայ տալ զանի Պարիզէն դարձող ազնուազգի՝ բայց թեթեւամիտ երիտասարդին. այն է Փարթամ Ամիրայի որդւոյն Տիգրանին, զոր յոյժ կ'ատէ Մարի: Շատ կ'նճուտ է և հանգուցաւոր այս թատերախաղս. ուր գեղեցիկ և գիտաւոր կերպով ներկայացուցած է՝ հեղինակն՝ արեւելեան բռնի ամուսնութեան շար սովորոյթը:

Մարի մինչեւ վերջը ծածկելով ծնողքէն դէպ ի Արման տածած իր բուռն սէրը, կ'ատէ երկու հետամուտներն եւս, և կ'ընդդիմադրէ ծնողաց կամքին : Յովակիմ վաճառականը բոլոր շլացուցիչ իր ակունքներովը չյաջողիր գրաւելու Մարիին սիրտը : Արման, հետամուտերուն ուղղած անանուն նամակներովն, նախ կը գծիցնէ զանոնք իրարու հետ. ապա մենամարտելով և վիրաւորելով իր ախոյեանը՝ Տիգրան, հակառակ ծնողաց կամքին կ'ամուսնանայ Մարիին հետ՝ փախստեամբ : Հինգ տարի Ալէմտաղ կ'ապրին երջանիկ կերպով, և կ'ունենան վարդ և Միհրանիկ երկու հրեշտականման զաւակներ : Տիգրանն ալ հաշտուելով Արմանին հետ՝ կ'ըլլայ ասնր հաւատարիմ բարեկամը : Հինգ տարիէն վերջ՝ Մարիի ծնողքը Ալէմտաղ գացած ժամանակ, աւազակներուն ձեռքը կ'իյնան . իսկ անակնկալ ժամու վրայ հասած Արման և Տիգրան, պատերազմելով կ'ազատեն : Ասով կը հաշտուին անոնք իրենց պստեր և փեսային հետ, և տեսնելով անոնց երջանկութիւնը կը մխիթարուին : Ահա ազատ ճանաչմամբ եղած ամուսնութեան պտուղը, զոր բանաստեղծն՝ իրեն նպատակ դրած է, և ամենայն ճարտարութեամբ ներկայացուցած :

4. Սոստ փիլիսոփայք . — Երկու արա-
բուածով կատակերգութիւն մ'է, նման Պա-
րոնեանի «Մեծապատիւ մուրացկաններուն» .
որը, սակայն, աւելի նպատակայարմար է, և
յաղթական վախճանով մը կը պսակուի :
Գրուած է 1862ին, և կը բաղկանայ 29-
30 թերթերէ : Արաքսիա՝ Ոսկինարի նուն՝
իր էրիկը Անդրանիկ՝ Գինիասէրաշատէս ,
Շատակերիտէս, Լայնստումաքօս և Թեթեւա-
միտօս սուտանուն իմաստակներու ձեռքէն
ազատելու, և տան ստացուածքը ապրեցնելու
համար, ճարահատեալ հետեւեալ միջոցին կը
դիմեն : Այսինքն՝ օր մը խնջոյքի հրաւիրե-
լով, լաւ մը կը գինովցնեն զանոնք : Ան-
դրանիկ տեսնելով անոնց կոխն ու յարու-
ցած անպատեհութիւնները մէկ կողմէն, և
միւս կողմէն ալ լսելով իր հօր յանդիմա-
նութիւններն ու սպառնալիքը, սոսկումով
խօսք կու տայ՝ բացէ ի բաց հրաժարել այդ
խաբեբաներու ընկերակցութենէն, և հոգ տա-
նել իր ամուսնոյն և տանը : Արաքսիա տիկ-
նոջ և իր աղախնոյն կուսինայի այս հնա-
րագիտութեամբը մեծապէս կ'օգտուի նաեւ
ճառայն Մանկասար, և կ'ամուսնանայ աղախ-
նոյն հետ :

5. Փարբամ Ամիրայ . — Մէկ հանդիսով

գաւէշտ մ'է, գրուած 1873ին ի Քաղկեդոն :
 20 թերթերէ կը բաղկանայ, և արձակ՝ բայց
 բանաստեղծական սիրուն Չօնոյ մ'ընծայ-
 ուած է 17 ամեայ կուսի մը, զոր քերթողն
 Օլաքրինա կ'անուանէ, ըսելով. « Դ՛ն ուր
 հազիւ թէ հօթն և տասն գարուն տեսած
 ես, ու արգէն աշխարհքիս ունայնութեան
 ճաշակն առած, բազմափորձ անձի մը պէս՝
 մահդ կը փափաքիս, ու այն վարդերը՝ զորս
 շատոնք իրենց գլխոյն պսակ կը կազմեն,
 դ՛ն անտարբեր ձեռքով մը թերթերը կը թա-
 փես, ու արհամարհոտ ոտքով մը կը ճմլես,
 օրիորդդ չքնաղ : Ի՞նչ գժնդակ մորթիկ կոյս
 սիրտդ այդպէս ալեկոծելով, հոգւոյդ երկինքը
 սեւ ամպերով պատած է . . . » : Հեղինակի
 նպատակն է այդ խաղով ներկայացնել Սա-
 մաթիոյ խոշոր՝ բայց ազաս կենաց և կեն-
 ցաղի տարբերութիւնը, Բերայի նրբացած՝
 բայց կաշկանդեալ կեանքէն, յանձին նորա-
 սէր փարթամ Ամիրայի և իւր ընտանեաց,
 որ Սամաթիայէն Բերայ կը փոխադրուի : Հիա-
 նալի կերպով յաջողած է քերթողը իր նկա-
 րագիրներուն մէջ, զոր տուած է հօրը, մօրը,
 դստերն ու Բոնիկ ապուշ ծառային, և իր չա-
 րածճի աղախնոյն Ակիւլինեայ. որը — տիրոջ և
 տիկնոջ՝ իրենց նոր բարեկամներուն կոչունք

տուած, և հրաւիրեալներուն մի առ մի հրա-
 ժարած և տազնապալից շփոթութեան ժամա-
 նակ — կը յաջողի փախչել իր ծածուկ սիրա-
 հար վարսավիրային հետ, դրժելով Բոնիկին
 տուած խոստմանը, և ամօթով ձգելով իր
 տէրերը: Զաւէշտս իր համառօտութեանը մէջ
 բազմադրուագ է և հրահանգիչ: Բարթող՝
 Սամաթիացի հին բարեկամ մը միայն հա-
 ւատարիմ գտնուելով, կը պատուէ Սիրա-
 նուշի անուանագրութեան հանդէսը՝ նաեւ
 Բերայի մէջ. և առիթ կ'ըլլայ իր բարեկամ-
 ներուն՝ վերադառնալու ի Սամաթիա, իրենց
 հին կենցաղին: Մէկ խօսքով ամենայն իրօք
 զուարճալի է և հետաքրքրական իր տեսա-
 կին մէջ:

6. Ամբակոսմ. — Երեք հանդիսով կատա-
 կերգութիւն մ'է, Բերայի կեանքէն. գրուած
 է 1866ին, զոր հեղինակը ձօնած է հա-
 կիրճ՝ բայց մեծ խանդավառութեամբ, շքնա-
 ղագեղ օրհորգին՝ Հեղինէի, որ իր սրտին և
 մտքին մէջ քաղցր և դառն յիշատակներ
 թողած էր: Խաղս 36 թերթերէ բաղկացած
 է, և դիտմամբ ալ Պօլսի ռամկօրէնով գրուած:
 Յոյժ ճօխ և ճկուն է՝ իր հանճարեղ ասա-
 ցուածներովը: Ճարտար կերպով նկարագրած
 է՝ Մինասեան՝ Իզմիրէն Բերայ հաստատուող

և շրջող խաբերայ երիտասարդներու վարքն ու բարքը, որոնք անմեղ օրիորդները գլխէ կը հանէին, ահաւոր աղէտներով և բարուց զեղծումներով Պօլսի մթնոյորտը կ'ապականէին: Ամբակում, որ բնիկ Տրապիզոնցի և հին սովորոյթներու յարեալ և բարեմոյն հայր մ'է, կը յաջողի վերջապէս Բիէոի և Բօլի պատիր խաբէութեանց դիմակը վար առնուլ, և փրկել իր Բրաբիոն և Շուշան դստերքը՝ մօտալուս խայտառակութենէն: Նոյնը՝ կու տայ նաեւ ազգու դաս մը՝ գաւառական կեանքը արհամարող ու գոռոզ Շուշան դստերն ու անոր համաբարոյ մօրը՝ Աղանիին:

7. Տօնեա Լեօնօրայ¹. — Թատրերգութիւն՝ հինգ հանդէսով, սպանիական կեանքէն. զոր յօրինած է 1872 թուականին, և փոքրիկ բայց սրտառուչ Չօնով մը նուիրած է իր սիրելի մօրը՝ Իսկուհի տիկին Մինասեանի, (ծնեալ Հեքիմեան) յիշատակին: Սա՛ որդւոյն բացակայութեանը ժամանակ վախճանած ըլլալով, անբուժելի վէրք մը թողած էր մտոր սրտին մէջ: Թատերախաղս, զոր հեղինակն իր գործերէն մետասաներորդը կ'անուանէ, և իր « անդրանիկներէն ընտրելագոյնը », 50

1. Այն է Դի Պերէզի Մարքիզուհին:

Թերթերէ կը բաղկանայ. և իրօք ալ այդպիսի
 յայտարարութեան մ'արժանի է: Հաւատա-
 քնութեան ժամանակ և Տոլէի քաղաքին մէջ
 կատարուած նշանաւոր դէպք մ'է. այսինքն
 է՝ Դօննա Լէօնօրա, սիրային վրէժխնդրու-
 թեան համար, յետ բանաարգելու իր պա-
 լատին մէջ Մաւրիտանացւոց յաղթող Ալ-
 կանթարայի կոմսը՝ Դօն Ռոտրիկ, և անոր
 սիրուհին Սառայ, ապա հաւատաքնութեան
 գահերէց Դօն Ալվարէզի կողմէն վճիռ եւս
 կը հանէ՝ զանոնք հրապարակաւ խարոյկի
 վրայ բարձրացնելու: Սակայն Սառայ, իբրեւ
 նոր ոմն Յուզիթ, իր գեղովը հրապուրուած
 Ալվարէզէն ազատութեան անցագիրը կորզե-
 լէն վերջ՝ Հողեփեռնէսի պէս սպաննելով
 զինքը, իր սեղանաւոր հօրը՝ Սամուէլի և Դօն
 Ռոտրիկի հետ բանտէն փախչելով կ'ազա-
 տուին: Մարքիզուհին Դօննա Լէօնօրա — որ
 իր դժոխային վրէժխնդրութեանը համար Մե-
 սալինայի կատարեալ պատկերն է, զինուոր-
 ներթիվ բանտը այցելած պահուն՝ անոնց փա-
 խուստը իմանալով, Լօրէնցօ լրտեսէն, և երբ
 իր հօրեղբայրն՝ Դօն Ալվարէզ եւս այն գա-
 շոյնով սպանուած կը տեսնէ — զոր ինքը
 սպառնական նամակով մը՝ Սառայ օրիորդին
 յղած էր անձնասպան ըլլալու համար — այնու-

հետեւ կատաղութենէն և յուսահատութենէն նոյն դաշոյնը հանելով՝ կը մխէ իր սիրաբը, և կը գոչէ յուսահատութեան հեգնական ծիծաղով մը. « Դժոխք, ընդունէ քու աղջիկդ » - և կիյնայ մահացու : Իսկ Դօն Պլաս՝ իր դրժած նշանածը, որ չյագենալով Դօն Ռոտրիկի դաւաճանութեամբը, Լէօնօրայէն եւս վրէժը կ'ուզէր լուծել, այդ ահաւոր վայրկենին կը գոչէ խելագար. « Նենգաւոր կին, եթէ դու վրէժդ չհաննցիր, գոնէ իմս կիսով չափ յաշողեցաւ » : Սպանիական բարուց և առքարին բնաւորութեանց նկարագիրները յոյժ կենդանի են և ահացուցիչ . Վիկ. Հիւգոյի Notre - Dame de Paris՝ կը յիշեցնեն : Մինասեան, եթէ ուրիշ թատերախաղեր գրած չըլլար, այս միայն բաւական էր անմահացընել իր գրելը, չըսեմ նիւթը. բաւական է՝ թէ ուրիշէ ներշնչուած չըլլայ :

8. Զապէլ. - Ողբերգութիւն մը՝ հինգ արարուածով. երկրորդ դարու ազգային կեանքէն, ուստի և նիւթի կողմանէ բոլորովին դասական : Երկասիրած է 1858ին, ընտիր աշխարհաբարով. և հեղինակի խաղերէն երկրորդն է՝ ըստ երիցութեան : Միջնադարեան Զապէլ անունը, զոր յատկացուցած է քերթողը՝ Արաաշէս Բ.Ն դստերը, հակաժամա-

նակագրական է իրաւի և պատմականօրէն աններելի : Ողբերգութիւնս 60 թերթերէ բաղկացած է, և յոյժ սրտաշարժ, սիրային և սոսկալի տեսարաններով: Արտաշէս՝ երկիցս կ'ըլլայ որդեսպան: Ունի դեռ ուրիշ նորութիւններ եւս, որոնցմով յոյժ կը տարբերի նոյն թագաւորին վրայ շինուած ուրիշ խաղերէն. և այս՝ Սեպուհ Մինասեանի բանաստեղծական յանդուգն խոյացումներուն է արգասիք:

9. Տիկինն Սօֆրօնիայ. — Երկու արարուածով կատակերգութիւն մ'է, քաղկեդոնաբնակ Քրանսական կեանքէն, զոր գրած է 1867ին, և սիրազեղ Չօնով մը նուիրած իր վաղամեռիկ քրոջը՝ օրիորդ Բուբոլի յիշատակին: Կատակերգութիւնս, որ 35 թերթերէ կը բաղկանայ, ըստ ինքեան կրելու էր իր վրայ Հեկտոր և Սիլվիայ տիտղոսը: զի այս կոյս ամուլի սիրահարութեան և ամուսնութեան շուրջը կը գառնայ: Բայց որովհետեւ Հեկտորի մայրը՝ տիկին Սօֆրօնիայ, բարոյականի մասին ունեցած խստապահանջութեամբն և անոր դէմ յաճախող ժամանակի զեղծումներուն իբրեւ երդուեալ թշնամի, մեծ և ընդարձակ դեր կատարելու կոչուած է. ահա այս պատճառաւ իսկ է,

որ իբրեւ դիւցազն ներկայացուած է խաղին : Այս անաչառ կինը, որ Թենթամար և Մարթինեակ ընտանեաց թակ կոշկոճիչ եղած էր, և խափանիչ Սիլվիայ օրիորդին՝ իր որդւոյն հետ ամուսնանալուն, վերջապէս պարտուած որդիական սէրէն և օրիորդի շքնաղ առաքինութեամբ կատարելիք մէկ զուհէն, յանկարծ կը շարժի — իբրեւ աներեւոյթ զօրութենէ մը — և կու տայ իր հաճութիւնն ու օրհնութիւնը անոնց՝ իրարու հետ ամուսնանալու, ի մեծ զարմանս ամենուն : Հնարագիւտ հանգուցով մը կը լուծուի կատակերգութիւնը : Յոյժ հոգեբանական է և բնորոշ վերջին տեսարանը, երբ Սիլվիայ արտասուօք կը ձգէ ինքզինքը ահաւոր տիկնոջ գիրկը, ուսկէ պահ մը յառաջ կը սոսկար. և ասոր, որ մինչև վերջին վայրկեանը կ'ատէր գինքը՝ իբրեւ աւրող իր որդւոյն, յանկարծ ջերմ համբոյրներով «իմ սիրելի» աղջիկս գոչելը :

10. Արայն Գեղեցիկ. — Ողբերգութիւն՝ հինգ արարուածով, գրուած է 1861ին. կը բաղկանայ 40 թերթերէ : Այս նիւթիս վրայ ուրիշներ եւս թատերախաղեր շիներ են, բայց հետեւելով, գրէթէ յամենայնի, պատմական աւանդութեանը : Մինասեան այդ կլասիկական հիմը ընդարձակելով — իր բանաստեղծա-

կան խանդերովը — նորանոր և անակնկալ տեսարաններ եւս կը պարզէ ընթերցողին առջեւ՝ Արայի քաջագործութեանը, Նինուէի կրկէսին մէջ : Հայոց դիւցազին, ամուսնական հաւատարմութեանն ու հայրենասիրութեանը, Շամիրամին և իր տոփանաց նկարագիրքը գերաստիճան են : Այնպէս որ՝ ինչ որ Ռոսսինի կ'ազդէ իր Semiramide Համերգովը, կարծես թէ նոյնը կը ներգործէ Մինասեան, անոր բերանը դրած մենախօսութիւններով և Արայի հետ ունեցած խանդաղատ խօսակցութիւններովը : Դարձեալ մեր բանաստեղծը, իբրեւ լոկ վաւաշոտ և ոխերիմ կին մը չէ, որ կը ներկայացնէ Նինուէի աշխարհակալ թագուհին . այլ մանաւանդ թէ նա է, որ Արայի յիշատակն յաւերժացնելու և իր ոճիւրը քաւելու համար, կը պսակէ անոր որդին կալմոս՝ իր հօրը պսակով, և սուրը կը կապէ անոր Սուրէն զօրավարի մէջքը, Հայաստանը պաշտպանելու համար . և աճիւնը պարունակող ոսկեղէն սափորն եւս Նուարդին կը յանձնէ, իբր երաշխէպ երկութշնամի ազգերուն մէջ հաստատուած բարեկամութեանը : Յոյժ հոգեբանական է, տրոփոս թագուհւոյն, երկիցս Ասուր զօրապետին հրաման տալը, որ Հայոց սահմանները կոխէ :

զօրքով, և երկիցս Անտիոքոսի պէս հրամանը յետ աննելով պատերազմը դադրեցնելը, Արայի սիրոյն համար: Իսկ սա, Նուարդին չգրժելու համար, պատերազմը կ'ընտրէ միշտ:

11. Արշակ Երկրորդ. — Ողբերգութիւն մը՝ հինգ արարուածով. հեղինակի թատերախաղերէն անդրանիկն է. այսինքն է՝ 1857ին գրուած. և կը բաղկանայ 44 թերթերէ: Եթէ Փաւստոս Բուզանդացին իբրեւ պատմաբան, Սեպուհ Մինասեան ալ որպէս բանաստեղծ վիպասան՝ հիանալի կերպով զուրս ցատկեցուցեր է գոռոզ Արշակունու և իր բռնած քաղաքական ուղղութեան նկարագիրը: Տրժգոհ նախարարաց դաւադրութիւնը, Ներսեհ կամսարեանի առաջնորդութեամբ, և Մեծին Ներսիսի ձեռքով՝ թագաւորին անոնց հետ հաշտուիլն երգմամբ ու ստելը մէկ կողմէն, և միւս կողմէն ալ — հայ ուրացողներու թելադրութեամբ — պարսիկ զօրաց՝ ուստանը պաշարելն, այլովք հանդերձ, և Արշակայ տագնապը՝ հիանալի տեսարաններով զուրս ցատկեցուցեր է: Կարծէք թէ Բաֆֆի «Սամուէլն» է, զոր կը կարդանք, անկէց շատ տարիներ ազաջ յօրինուած: Վերջին արարուածը, որով փոխանակ Դրաստամատի՝ Սմբատ Բագրատունի տիրասէր սպարապետը

յանկարծ իրեններով մտցնել կու տայ բանաստեղծը՝ Անյուշ բերդին մէջ, Թագաւորը ազատելու համար, մինչդեռ նա իր գաշայնով ինքզինքը մահաբեր կերպով վիրաւորած է արդէն և կը բանգագուշէ. Թէպէտեւ պատմական չէ, բայց յոյժ բանաստեղծական է: Այսպէս նաեւ բանտին մէջ Արշակայ բերանը դրած մենախօսութիւնը, ուր կ'երեւին իր ձեռքով սպանուած նախարարներու և անոնց որդւոց ուրուականները, Օղիմպիայի, Մեծին Ներսիսի և Վաղարշակէն սկսեալ Արշակունի վեհապետաց ստուերներն, և կը խօսին: Այսպէս և՛ անոր անհաշտելի վրէժ-ինպրութեան և անզեղջ մահուան նկարագիրը՝ շատ կենդանի են և ազդու:

12. Յեփրայէիւ աղջիկը. — Երեք արոււածով գեղեցկահիւս Ողբերգութիւն մ'է, յօրինուած 1873 թուականին, զոր հեղինակն համառօտ ձօնով մը նուիրած է ուսումնատենչ օրիորդին Մարի Հ...ին, կոչելով զինքը մուսայ բարեկամ և ներշնչող իւր այդ երկասիրութեան, ըսելով. « Առանց քութեւզութեանդ և ներշնչմանդ Յեփթայէ օրուանս լոյսը տեսած չպիտի ըլլար »: Ողբերգութիւնս կը բազկանայ 24 թերթերէ:

Երրորդ հանդէսը, թէ՛ մտաձութեան ձեռք

նորութեամբ և թէ՛ թատրոնական արտայայ-
 տութիւններով, ամենէն վսեմն է ու գեղեցիկը :
 Դրական գրիչ մը, կաշկանդուած սուրբ Գրքի
 պատմական նկարագրին մէջ, թերեւս ալ
 ուրիշ բան պիտի չկարենար ընել, բայց եթէ
 ընդարձակել զայն և ազդեցիկ ընել, ինչպէս
 բրած է Եղիշէ՝ Դատաւորաց մեկնութեան մէջ :
 Սահայն մեր թատրերգակ քերթողն, իր բա-
 նաստեղծական երեւակերպութեամբ և գիւ-
 տովը, այնպիսի յանդուգն քայլ մ՝ ըրած է,
 որ կարծես թէ պատմական եղելութիւնը
 պիտի եղծանէ : Եւ սահայն՝ ոչ միայն չեղ-
 ծաներ, այլ և անակնկալ հանգուցով մը կը
 լուծէ ամէն բան : Եւ այդ հանգուցը, այդ
 չքնաղ տեսարանը յայսմ կը կայանայ. զի
 Յեփթայէ հեռուէն տեսնելով իր միամօր
 գուսարը՝ Ռերեկայ, որ կուսանաց և իր նշա-
 նածին Ազարիայի հետ դէպ ի առինքն կու
 գայ, չուզեր զանի տեսնել : Այլ ինքնիրմէ
 ելած՝ աղաղակաւ խոյս կու տայ. և փակուած
 սենեկի մը մէջ՝ կը սկսի բանդագուշել : Այդ
 առանձնօցին մէջ կը տեսնէ իր աղջկան շի-
 րիմն ու ուրուականը՝ զոր իբր արդէն իր
 սրովը զոհած կը կարծէ : Եր պատմէ իր
 ըրած անխորհուրդ ուխար և անոր ահաւոր
 հետեւանքը. կը տանջուի ահագին տագնա-

պով և ջղաձգութեամբ: Ռեբեկայ՝ որ Աղարիային հետ անկիւն մը քաշուած գաղտ՝ կը լսէ բոլոր հղելութիւնը, և կը տեսնէ հօր ներքին տապնապն ու տանջանքը, կ'ուզէ մէջ տեղ նեաուիլ՝ հայրը հանգստացնելու համար. սակայն նշանածը կ'արգելու զինքը: Բայց Յեփթայէ երբ սուրը մերկացնելով կ'ուզէ իր սիրտը խօթել, ալ չի գիմանար Ռեբեկայ. յանկարծ ներսը վազելով՝ կը բռնէ հօր բազուկը, գոչելով. Հայր իմ, հայր. ես ողջ եմ մեռած չեմ: Սակայն հայրը չհաւատար. զանի ի բաց կը վարէ՝ շարունակելով իր մենախօսութիւնն ու բանդադուշանքը: Ներս կը մտնեն վերջապէս իր ամուսինը՝ Սառայ՝ և Աղարիա, և դժուարաւ հազիւ զինքը կը համոզեն, որ Ռեբեկայ իր դուստրն է: Յեփթայէ զգաստանալով՝ կ'ընդգրկէ իր աղջիկն ու փեսան. կը հրամայէ որ հարսանեաց պատրաստութիւնները շուտով տեսնուին: Սակայն երբ հարցնելով կը տեղեկանայ իր աղջկանէն, թէ ինչպէս անձնասպան ըլլալու փորձն, այսպէս և Եհովային տուած երպումը և Ռեբեկան ողջագուրելն, այլովք հանգերձ, լոկ երազ կամ ցնորք չէին, այլ իրականութիւն. վերստին կը փանջուի, ըսելով. « Ապա ուրեմն, սա ներ-

քին ձայնն, որ ի սկզբաննէ ի վեր՝ Եր-
դասնդ կատարէ՛ կը բողոքէ, զիս չը խաբեր-
ուրեմն կատարելու սուխ մ'ունիմ՝ » :

Յեկեթայէ անձկանօք խորհուրդ կը հարցնէ
իր ամուսինէն և աղջկանէն, թէ կայ արդեօք
միջոց մը՝ ազատուելու իր երդման կատա-
րումէն. սակայն երկուքն եւս, լինելով յոյժ
աստուածաւախ, անկարելի կը համարին
ուխտազանց լինելը, և քաջութեամբ կը նուի-
րեն իրենք զիրենք: Յոյժ սրտաշարժ է այս
տեսարանը, ուր մանաւանդ Ռեբեկայ կու
աայ վերջին հրաժեշտը իր մօրը և նշանա-
ծին, և հօրը հետ կը մեկնի գէպ ի ահաւոր
զոհը. որով կ'իջնէ վարագոյրը, թողլով ըն-
թերցողը ահագին տպաւորութեան ներքեւ:
Մինասեան, իբր կլասիկի հետեւող, չէ ու-
զած որ թատերաբեմին վրայ գործադրուի
այդ սրտաճմլիկ և ահեղ տեսարանը, որն
անշուշտ Շէքսպիրի Դէսդեմոնայէն աւելի
ազգեցիկ պիտի ըլլար:

13. Սեյիմ Երրորդ. — Հինգ հանգիստով
թատրերգութիւն մ'է, թրքական քաղաքային
կեանքէն, զոր գրած է 1866 թուականին,
ու գեղեցիկ ուղերձով՝ մը նուիրած է իր

1. Կ'արտագրեմ այդ ուղերձը, որպէս Սեպուհի որտին

որում հի օրիորդ Հոփսիմէին: Թաարերգութիւնս 40 թերթերէ կը բաղկանայ, և յոյժ բնորոշ ու կատարեալ է, իր մէջ մի նկարագրին և ամբողջութեանը մէջ: Հիանալի է իր բանաստեղծութեամբը բանտարկուած ինքնակալի բերանը դրուած մենախօսութիւնը. ծովի և լուսնի գիշերային չքնաղ անտարանը մէկ կողմէն, իսկ միւս կողմէն ալ արքունական պալատէն հնչող բացական երաժշտութեանն ու նաւաւարին երգը, որոնք կը յիշեցնեն Սէլիմի՝ իր երջանկութեան օրերն և ներկայ թշուառ կացութիւնը, կու տան անոր գեղեցկութեան ամէն շպարը:

և մտքին հզօր արձագանգ մը. « Դու, որ երիցս հինգ տարիներէ ի վեր, մտքիս և սրտիս թագուհին ես, օրիորդ գեղաշնորհ. թեպէտեւ ճակատագիրն վեր վար ապալից իմ գարուն տարիքիս ակնկալութիւնքը, և խամրեց կեանքիս գեւաբողբոջ ծաղկեմերը. այլ գու՛միշտ կը գահակալես մի միայն, նաեւ ըրածդ աւերակաց մէջ: Իսկ երբ գրիչը ձեռքս առնու՛մ, Դու, նաեւ կը վառես սիրտս եռանդեամբ. նոր զգացմունք ինձ կը թելագրես, տուն կու տաս ինձ, իբր թէ ըլլայիր իմ բարեբար հօգիս: Մի՛ կարծեր՝ թէ անցեալին յիշատական սիրտս գառնութեամբ լինալով, անէնք շքրթանցս վրայ թափառին . . . Ո՛հ ոչ. աղօթք միշտ կը բղինն սրտես անոր, զոր երբեմն սրբազան սիրով սիրած եմ, և կը սիրեմ՝ տակաւին, թեպէտեւ անյոյս:

Ընդունէ ապա սրտիս այդ նուէրն՝ զոր կը ձօնէ ֆեղ > :

14. Ապտիշ Ազիզ. — Եղբերագութիւն մ'է, հինգ արարուածով, զոր յօրինած է Մինասեան 1876ին: Բանաստեղծականէն աւելի՛ պատմական և քաղաքական նշանակութիւն ունի երկս: Հեղինակը ճիշդ գոյներով ներկայացուցած է Ապ. Ազիզի վարչութիւնը, Միհրապ փաշայի բարեկարգական նոր ծրագիրն, որուն գործակից եղած է և՛ Օտ. է. Ֆէնտի, ու սարքուած դաւազրութիւնը՝ բոլոր մանրամասնութիւններով:

ԶԱՓՈՎ, ՅՕՐԻՆՈՒԱԾ ԵՒ ԻՆՔՆԱԳԻՐ
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐԸ

Սեպուհ Մենասեան թողած է նոյնպէս բազմաթիւ քերթուածներ, որոնք կը կազմեն 21 տետրակներ՝ ազգային երկու սեռին եւս յիւրաբերեալ անձնաւորութեանց և ժամանակակից նշանաւոր անցքերու վրայ: Առաջին երկու տետրակները կը կրեն « ԱՌԱՋԻՆ ԳՈՐԾՔ » ընդհանուր խորագրութիւնը. իսկ միւսներն առհասարակ կոչած է « ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ ՆԵՐՇՆՁՄՈՒՆՔ »: Բայց այդ ընդհանուր խորագրէն դուրս՝ կան տետրակներ որ առանձին և յատուկ խորագիրներ եւս կը կրեն: Թուական սենցոզ քերթուածները

յօրինուած են 1871-1874 թուականնե-
րուն. իսկ միւսները՝ հաւանօրէն գրուած ըլ-
լալու են թէ՛ յառաջ և թէ՛ շատ վերջը իսկ :
Քերթուածներու մէկ մասը վիպական է ;
մաս մը դիւցազներգական, մաս մը նկարա-
գրական, և մասամբ ալ սիրային և եղերեր-
գական : Կրօնական նիւթերու վրայ ալ կան
մի քանի երգեր, որոնց մէջ սակայն բա-
նաստեղծը թէեւ ուղիղ, բայց դժբաղդաբար
արտայայտած չէ այն խանդը, ինչպէս ուրիշ
հոգերգողներ. որով և մեզ աւելի փափա-
քելի պիտի ըլլային :

Վիպականներու մէջ նշանաւոր են Վար-
դան և Սէրվինազ, որոնց նուիրած է Ժ.Չ.
տեսորակը, 27 թերթերէ բողկացած. և յօ-
րինած է զայս 1878 թուականին : Մեծ
Չամլըճայի հնաւանդ երկու սիրագոհերու
անուամբ, և անծանօթ ձեռքէ մը շինուած
աւանդական տապանը ծանօթ ըլլալու է Պօլ-
սեցիներուն : Ահա այդ աւանդական յուշար-
ձանին վրայ յօրինած է Մինասեան իր
զգայնիկ քերթուածը՝ երեք Երգով : Յանգա-
ւոր և աշխարհիկ լեզուով ոգած վիպասա-
նութեանս դիւցազն է առիւծն Վարդան :
Պօլսաբնակ հարուստ հայու մը զաւակ է
սա, որ կը բարեկամանայ Վրաստանէն գող-

ցուած և խպրայիմ փաշային վաճառուած. ու տաճկըցած վրացի մատաղ օրիորդի մը, այն է՝ Սէլվինազի հետ, զոր փաշան մեծցընելով շքեղ դարպասի մը մէջ՝ մտադիր էր իրեն հարսնացնել: Ռուս թրքական պատերազմէն փաշային Պօլխս դարձած և հարսանիքը պատրաստած գիշերն է — փոթորկալից և ամպրոպայոյց գիշեր մը — որ վարդան, նախապէս տուած խոստման համաձայն, ալեկոծեալ ծովուն հետ կողուելով՝ կենացը վտանգով կը յաջողի վերջապէս ներս մտնել իր ծովաբնակ հուրիին բնակարանը, զանի ազատելու անձնագոհութեամբ, և իր քրիստոնէական հաւատքին վերադարձնելու համար: Նափիշտներէն մէկուն, այն է՝ Ռէհանի մտնութեամբը դուռը կը փակուի յանկարծ և դուռը կը յայտնուի: Փաշան զինուած գերիներու ձեռքով կը պաշարէ պալատը: Սիրոյ ամուլին ձերբակալուելու ժամն հնչած է արդէն: Հաւատարիմ նաւավարը դուրսը անհամբեր կը սպասէ իր դիւցազին յաջող դարձին ի ծովափն. բայց ի զուր, այս անգամ խուսափելն անկարելի է: Վարդան առիծի պէս պատերազմելով՝ մատնիչին հետ շատ մը գերիներ եւս կը դիակնացնէ. սակայն ինքն եւս մահացու վէրք մ'առած կ'ինկնայ:

Մինչ վարդանի դիակը փաշային հրամանով ծով կը նետուի, Սէլվինազ ուշաբերուելով ինքզինքն եւս նոյն պատշգամէն վար ծովը կը նետէ, իր ազատարար վարդանին համար զսհելով. և կ'անհետանայ ալեաց խորը: Անակնկալ հրդեհ մը, որ քերթողի նարտար գրչէն կ'արժարժի և կը բորբոքի, նոյնը մէկ ժամուայ մէջ մոխիր կը դարձնէ. փաշային պալատը գերդաստանին հետ. և երկնից արդար վրէժինդրութիւնը կը կանգնի հոն՝ իբրև յաղթութեան ահաւոր յուշարձան մը:

ԺԸ.ԲԴ անտրակը՝ որ քերթուածներէն ընդարձակագոյնն է, այսինքն՝ 131 թերթերէ բաղկացած, և յօրինուած է յամին 1879 ի Թարապիա, կը ներկայացնէ մեզ չորս ընդարձակ երգերով փոքրիկ զիւցազն-երգութիւն մը: Իսկ զիւցազնն է 18 տարեկան քաջ պատանին Գեղամ: Քերթողի նախերգանքէն այնպէս կը տեսնուի, թէ սա պատմական անձնաւորութիւն մը չէր, այլ իւր ինքնատեղծ մտքին ծնունդը. մանաւանդ թէ նոյն ինքն երգասէր քերթողը՝ իր երիտասարդական տիոց պատրանքի մէջ¹: Այս՝

1. Այս ակներև կը տեսնուի իր հետեւեալ առգերէն իսկ.

ինչպէս ելէթէ յանձին Ֆառուստի, այսպէս և Սեպուհ Մինասեան՝ հաւանօրէն յանուն Գեղամի՝ ուզած է նկարագրել իր խել երիտասարդութիւնը, զինքը յուզող իդէալներովն ու արկածախնդրութեամբքը:

Քերթուածիս երեւակայեալ գիւցազնը ոսկայն եթէ սչ քերթողական հանճարով, այլ քաջութեամբ ու արկածախնդրութեամբը յար և նման է Ալպիոնի մեծ բանաստեղծին՝ Պայրընի: Եւ այս նպատակաւ է՝ որ Մինասեանի քերթուածի գիւցազին արարուածները — թէեւ Պօլսի արուարձաններէն և Վոսպուրի կապու-

« Վըտեմ հանճարն ունեցաւ թէ զիւր գատիչ,
 Ինչ արգիւնքով կրնայ պարծիլ բութ զըրիչ.
 Գիւցազունս ալ բազմաց է և անճանօթ,
 Իմ շքնորիւտ նախ սա շնչէ նաեւ զօդ.
 Ես եմ ծքնողն, յինէն զի ան ըզծրնունդ,
 Ըզկրթութիւն, զամէն տեսակ և սընունդ:
 Գեղամ անուամբ մէկն է քաջ և գեղեցիկ,
 Թեպէտ ըզգլուին սչ գեռ պնեն սարգենիք . . .
 Կան շատ տըղայք որ գըզակով ծընանին,
 Ի սոցանէ անշուշտ էր մեր պատանին.
 Ճարտարախօս, շատ մը զինուց աջողակ,
 Ի նըպատակ ուղղել գիտէր զիւր գնդակ.
 Չէր սըրիկայ, ինչպէս են շատ պատանիք,
 Թափառական շըղոզ բայց էր թիթեռնիկ »:

տին մէջ կը սկսին և կը զարգանան — բայց
 յարափոփոխ ընթացքով կ'երթան և կը կա-
 պուին Յունաստանի ապստամբութեան դէպ-
 քին, այն է՝ Միսսոլունգիի քաջերու կոտորա-
 ծին և Պայրընի դիւցազնական մահուան հետ։
 Ժուրտան գաղղիացի ծովակալին և իր յոյն
 բարեկամ Լամպոյին հետ ծովային հէներու
 դէմ մղած պատերազմն ու քաջարութիւնքը,
 Եանիայի իշխող Թէփէտէլէ փաշայի ապրս-
 տամբութիւնն ու օսմանեան Սպարապետ
 Խուրշիտ Ահմէտ փաշայի յաղթութիւնն. այս-
 պէս նաեւ յունական ազատութեան և վե-
 րածնութեան համար գործող քաջերու ա-
 րարուածներուն Գեղամայ մասնակցութիւնը
 այդ փոկրիկ դիւցազներգութիւնը՝ ընդարձա-
 կագունի մը չափ գեղանկար և բազմադրուագ
 կը յօրինեն։ Այո՛, այս ամենայն այնպիսի
 վառ խանդով կը նկարագրէ մեր քերթողն,
 որ կարծէք թէ ինքն ականատես եղած ըլլար
 անոնց։ Այս ալ ըսենք, որ հելլէն դասական
 քերթողները իրենց հին փառքոֆն ի նպաստ
 նոր Յունաստանի կոչած ժամանակ, չի մոռ-
 նար հայկական հին ու նոր գրողաց և լեզուի
 նկատմամբ եւս քննադատական խիստ աեսու-
 թիւններ ընել սոյն քերթուածիս մէջ։ Մէկ
 խօսքով՝ Գեղամ իբրեւ հայ ասպետ մը

զէնքը ձեռքին կը մեռնի. բայց Նայաէ իր խանդաղաասանքովը կը պահէ անոր շիրիմը, ուր ապա կը գտնէ նաեւ իր յաւիտենական հանգիստը:

Ժէ՞՞ պրակովը – զոր յօրինած է 1878ին – կու աայ մեզ համառօտ՝ բայց գունագեղ վիպագրութիւնը Լեֆրէր նշանաւոր աւազակապետին, որ Ոլիմպոսի անտառներուն և անձաւաց մէջ բունեալ՝ սարսափեցուցած էր Պուրսայի և շրջակայ գաւառներու ազգաբնակիւթիւնքը: Պատմականէն աւելի գեղեցիկ են և ազգու վիպագրի բանաստեղծական ստեղծագործութիւնքը: Վիպագրութիւնս երկու կայտառ երիտասարդներու տեսարանով մը կը բացուի, որոնք քոյր և եղբայր են, բայց իրարու անծանօթ կերպով կը խօսին և գործեն ի սկզբան՝ անտառի մը խորը. այսինքն են՝ Միրջայ և Լամպօ:

Ապա կը նկարագրուին աւազակապետի նախկին համեստ կեանքն ու դժնեայ պարագաները, որոնց պատճառաւ մղուած էր նա այդ անարգ արուեստին: Հարուստներու և հարստահարողաց այդ ահարկու գիւցազնը՝ կը ներկայանայ – Մինաուեանի գրչի ներքեւ – միանգամայն որպէս մեծ բարերար մը աղքատներուն ու հարստահա-

րեալներուն: Եւ ասոր համար է որ անտա-
 ոաց շահապետը անխիղճ և աներկիւզ կը
 շարունակէ իր շահատակութիւնները, առանց
 մէկու մը արիւնը թափել ուզելու: Իսկ օ-
 րինորդն Միրքայ ուրիշ բանի համար չէ՝ որ
 թշուառ մայրը լքանելով ի տան, առնացի
 տարազով կը շրջի անտառաց մէջ անոր ե-
 տեւէն, և իբրեւ տիրող յաւերժահարսն մի
 կը հրամայէ աւազակախմբին և կը պաշտուի
 անկէց, բայց եթէ առիւծ Լէֆթէրը շահելու
 համար: Իսկ Լամպօ որ կ'ատէ աւազակային
 կեանքը՝ և տխուր է միշտ և մտայոյզ, Լէֆ-
 թէրն անկէ յետ կեցնելու, և կամ քոյրը
 անոր ձեռքէն ազատելու համար միայն ե-
 կած յարած է աւազակապետին: Ամէն օր
 նորանոր տեսարաններ և խնջոյքներ տեղի
 կ'ունենան անտառաց խորը: Տխուր՝ բայց
 հիանալի գեղեցկութիւն մ'ունին քող և եղ-
 բօր բերանը դրուած խորհրդաւոր երգերն,
 որոնք քերթուածին է՛ն փայլկտուն գոհար-
 ները կրնան կոչուիլ: Այդ կեանքը սակայն
 երկուքին համար եւս անդառնալի ճակատա-
 գիր մը դարձած կը նկարագրուի: Տխուր
 և որոտալից գիշեր մը՝ որ կը յաջորդէ
 զուարթ խնջոյքի մը, Լէֆթէր Միրքային
 հետ կը քաշուի իր անձաւը. աւազակները

մարթնիները գլուխնուն վրայ քաշած կը քնանան : Իսկ Լամպօ , զոր տխուր մտածութիւնք արթուն կը պահեն , կը կանգնի մեղմով և ստուերի մը պէս կը գիմէ դէպ ի քարանձաւը : Կամաց մը ներս կը մտնէ՝ և իր սրտիւր կը կարէ ննջող առիւծի պարանոցը : Աղմուկէն արթնցած Միրքայ , երբ կը տեսնէ իր անգլուխ Լէֆթերի իրանը , սոսկումով և մռնկին Լամպօյի վրայ կը յարձըկի

« Թշուառական , գո՛ւ ալ » , կանչէ , « Ի՛մ ձեռքէս
Հիմայ սատկէ՛ , գո՛ւ որ ըզպէս քո նենգես » :

Սակայն իսկոյն ճանչնալով իր եղբայրը , դողալով յետ յետ կ'երթայ , և կը հարցնէ :
Դ՞նչ ես Լամպօ ... այդ ի՞նչ է ... — Եւ պատասխանը կ'ըլլայ .

« Երգուպ մօր քում , գոչէ եղբայրն , ըզքո գարձ » :
Իսկ պահակին ձըգեալ ըզգլուխն անկենդան ,
« Ա՛ռ զայս յաւել , ահա՛ վարձքդ ըստ ի՛մ խոստման » :
Մինչդեռ մըրբին գոռայր , կայծակք շառաչեն ,
Քոյր և եղբայր մէկտեղ տան խոյս անտառէն » :

ԺԹ.ԸԴ տետրակին մէջ նշանաւոր է Մարգար և Ֆռչիկ խորագրուած ընդարձակ քերթուածը , յօրինուած 1879 թուականին :

Սրտաշարժ և միանգամայն սոսկալի վիպա-
 դրութիւն մ'է ազնուատոհմիկ ու մանկա-
 մարդ կնկան մը, որ իր շուգեղութիւն հարս-
 նացած ըլլալով Նորագիտոյի 40ամեայ հա-
 րուստ սեղանաւորին՝ Մարգար Աղայի հետ,
 այն օրէն ի վեր թշուառ կը զգայ ինքզինքը,
 նոյն իսկ վոսփորին վրայ նայող շքեղ պա-
 լատին մէջ, ու ներքին ցաւով մը կը մաշի
 անմխիթար: Այդ զոյգին հարսանիքը, որ ե-
 րեքօրեայ հանդէսներով և խուռն բարեկա-
 մաց մաղթանքներովը երջանկութիւն կը
 խոստանար, սակայն քիչ ատենէն կ'ըլլար
 ամենէն թշուառը: Չի ունայնասէր էրիկը
 ձանձրանալով իր տխուր և թշուառ ամուս-
 նու կենակցութենէն, և ուզելով ազատիլ
 անկէ, կը խորհի գործել այն ազնիւ էակին,
 վրայ ոճիրներու ամենէն անգուլթն ու ահա-
 ւորը: Լուսին գիշեր մը՝ կը հրաւիրէ իր ա-
 մուսինը, որ իրեն հետ մակոյկով մը շր-
 ջագայելու ելլան վոսփորի վրայ: Խեղճ կինն
 ըլլալիք աղէտը գուշակելով ի սկզբան կ'ընդ-
 դիմանայ Մարգարի առաջարկին. բայց յե-
 սոյ յազմուելով անոր մերթ շողոմարար և
 մերթ սպառնացող խօսքերէն, կը զիջանի:
 Կը մտնեն մակոյկը. և Մարգար հապճեպով
 կը թիաւարէ: Սեւ ծովը թեւակոխած պա-

հուն՝ յանկարծ հրելով իր կողակիցը՝ կատաղի ալիաց ձեռքը կը մատնէ. և երբ նա կոհակաց վրայ երեւնալով՝ աղաչական բազուկները դէպ ի առ ինքն կը կարկառէ, թեւճակի մահաբեր հարուած մը անոր գըլխոյն իջնելով՝ իսկոյն զինքը կ'անհետացնէ: Կաշառով կ'ազատի ոճրագործ էրիկը մարգկային ատենէն, և քիչ օրէն ալ առանց ամչնալու վերստին կ'ամուսնանայ: Սակայն աստուածային արդարութիւնը նման աղէտ մ'ալ իրեն պատրաստած էր. զի — Եսուր դէպքին տարեկարծին օրը — մինչ շքեղ նաւակ մի հեծած կը հրամայէր նաւալարներուն դէպ ի Նորգիւղ, յանկարծ նաւաձիգ շոգեւ նաւ մը վրայ հասնելով՝ իրեն տակը կ'առնոյր զՄարգար: Եւ անիւներուն մէջ ջախջախուելով անոր գանկը, անդիէն անկերպարան դիակ մը դուրս կու գար՝ ի տես աշխարհի. պաղպաջուն ծոփն ալ անոր արիւնսովը կը ներկուէր: Ահա այսպիսի հարսանիք մը և անոր եղերերգութիւնն է, զոր կենդանի գոյներով նկարագրած է մեր քերթողը, և սոսկումով կը լեցնէ ընթերցողը: Բայց թէ իրական է արդեօք, թէ սոսկ իդէալ մը բանաստեղծին, մեզ յայտնի չէ:

Ամէտ և Հեյկն ախողոսի ներքեւ կը ներ-

կայացնէ մեզ — Իւր տետրակով — գեղեցիկ վիպագրութիւն՝ մը, Յունաց ազատութեան պատերազմէն առնուած, զոր յօրինած է 1880ին: Սոթիրիս՝ յոյն հոշականուն ծովու հէն մ'է, որ մեծ կոտորածներ կու տայ օսմանցիներուն և մեծագոյն ծառայութիւն կը մատուցանէ իր սիրական հայրենիքին: Սա գերի բռնելով իր ոխերիմ թշնամու՝ Մունտաֆա փաշայի որդին Ահմէտը, բանսած կը պահէ Քիոսի ամրոցին մէջ: Սակայն Պեղոպոնեսացւոց վերջին ճգնաժամին ուզելով օգնութեան հասնել անոնց, բանտին բանալին և պահպանութիւնը իր հաւատարիմ աղջկան Հելէնէի կը յանձնէ անխորհրդաբար, և առանց իմացնելու անոր թէ ով է Ահմէտը: Հելէնէ որ կը կարծէր վայրագ աւազակ մը տեսնել հոն, այցելած պահուն՝ կը գտնէ իր դիմացը ազնիւ երիտասարդ մը, որուն դրայ մեծապէս կը կարեկցի: Ե՛արձրկէ իր հօր երկիւղալի գերին, որպէս զի փախչելով գտնէ իր ազատութիւնը: Սակայն գերուած՝ տիրող տիպարի խօսքերէն, ինքն եւս անոր հետ կը դիմէ մինչեւ ծովափը. ուր կը լսուին տաճիկ հրանօթից որոտն ու աղաղակը: Հոս կը վառի Ահմէտի պատերազմական ոգին — բանաստեղծին տուած խանդո-

վը — աչքերը հուր և շանթեր կը ցայտեցնեն :
 Նա կը մոռնայ հայրենեաց սիրոյն համար
 այն ամենայն , որ զինքը պահ մը յառաջ
 հոն կը բեւեռէր . կ'ուզէ լքանել Հելէնէն ու
 թռչիլ հոն՝ ուր շեփորը կը կոչէ : Այս պա-
 հուս կը հասնի Սօթիրիս — յաղթականէն
 հալածուած — իր կղզին , աղջիկն ազատելու
 տագնապով մը : Բայց կը լսէ՝ որ Ահմէտին
 հետ փախած է նա , դրժելով հօրը : Առիւծի
 գոչիւնով կ'ընթանայ դէպ ի ծովափը , որպէս
 զի ինքը գեռ չմեռած՝ զանոնք սպաննէ :
 Սրտաշարժ են այս տեղ բանաստեղծէն գը-
 ծուած հոգեբանական նկարագիրքը , մանա-
 ւանդ մահուան դուռը հասած զոյգին՝ առ
 Սօթիրիս ուղղած պաղատտխառն խօսակցու-
 թիւնքը , և իրարու կեանքը ազատելու հա-
 մար՝ զիրար զոհելու անձնուիրութիւնքը :
 Օսմանցիք Մուստաֆա փաշայի առաջնոր-
 դութեամբ ամրոցին սկսած են տիրել : Սօ-
 թիրիս հայրենասիրութեան պատուէն ու
 վրէժխնդրութենէն մղուած՝ երբ կ'ուղղէ հրա-
 ցանը՝ զանոնք դիակնացնելու , յանկարծ յոյն
 բերդապահը պայթուցիկ նիւթերով ամրոցն
 օդը կը հանէ : Ահա այսպիսի գեղեցիկ հան-
 գուցով մը անոր աւերակաց տակը թաղել կու-
 տայ քերթողն զամէնքը . այսինքն է յաղ-

Թողքն ու յաղթուողները: Մեծ է տպաւորութիւնը:

Սիրերգներէն ու եղերգներէն կը յիշենք միայն Եօրն Օգոստոսի խորագրած քերթուածը, զոր յօրինած է իր կենաց յիսնամեկին մէջ. և Հոփսիմէ Պասմաճեանին վրայ յօրինած չորսէն հինգ երգերը, որոնց երեքը մանաւանդ թէ՛ մաածութեան ձեւով և թէ՛ զգացման յորդութեամբը Դուրեանինէն վար չեն մնար: Առաջինը ողբերգ մ'է – իր վրայ – առ որ կը հրաւիրէ նաեւ իր ազգին աշուղները՝ հնչեցնելու իրեն զրկուած սիրոյ տխրաձայն քնարը: Բ.՝ արտաքին ձեւովը հարսներգ մ'է՝ առ Հոփսիմէ, իբրեւ նշան խնդակցութեան. սակայն ներքսապէս իր բեկեալ կեանքի դառն երգիծանքները կը թափէ – նետից տարափի պէս – անոր հակառակորդներու գլխոյն: Իսկ Գ.՝ եղերգ մ'է Հոփսիմէի տարածամ մահուան վրայ, որով կ'անիծէ նաեւ անոր թշուառութեան շարժառիթները, հանգերձ մեղազրութեամբ այն տարաբաղդ էակին, որ չգիացաւ ինքզինքը բաղդաւոր ընել:

Քնարերգակ քերթուածներէն յիշատակութեան արժանի են յատկապէս Մայր և Աղջիկ խորագրուած երեք օրօրները, որ իրենց

տեսակին մէջ նոր են, գեղեցիկ և ինքնատիպ: Վերք առտեխն կամ ասպականոսիան քարոց վիպական ընդարձակ քերթուածը, որով քաջ նկարագրած է յանձին բարեմոյն բժշկին Հ... և անոր անհաւաստարիմ ամուսնոյն Մ... ընտանեկան աղէտներն ու վըշտերը, ժամանակակից վարք ու բարքը կը պատկերեն: Յոյժ հրահանգիչ է նաեւ Հայ դերասանուհին խորագրուածը, ուր կը նկարագրուին — աշխարհափորձ բարոյախօսի մը հմտութեամբ — մէկ կողմէն բարոյականի զէմ գործուած ժամանակակից զեղծումները, և միւս կողմէն ալ ազքատ՝ բայց պարկեշտ աղջրկան մը ադամանդեայ հաստատամտութեան հանդէսքը:

Նկարագրական ու զրուատական քերթուածներէն ալ յիշենք Տիկին Սրբուհի Քրէբէն Կէօշեանի, Գրիգոր էֆ. Կէօշեանի, Էրամեան Իսկուհի տիկնոջ (Մ. Բիշմիշի), Հրաչէ տիկնոջ, Վարդան Պէյի՝ իբրեւ ուսուցչի և ազգային գործիչի վրայ յօրինուած քերթուածները:

Ս Ե Պ Ո Ւ Հ Մ Ի Ն Ա Ս Ե Ա Ն Ի

ՈՐՊԷՍ ՀԱՅ ԳՐԱԳԵՏԻ

ՆԻ ԻՐ ԳՐՈՒԱՄԵՆԵՐՈՒՆ ԱՐԺԱՆԻՔԸ

Հեղինակութեան մը արժանիքը գնահատելու առաջին պայմաններն են՝ նախ դիտել այն գէպքերն ու անձնաւորութիւնները, զորս նա իր գրուածոց համար իբր կարեւոր նիւթ ընտրած է. երկրորդ՝ այն կերպը կամ եղանակը, որով նա այդ նիւթերը մարմնացուցած ու ոգեւորած է: Այս պայմաններս, իրաւ է, որ սերտիւ կապուած են նաեւ գրուածոց նիւթերուն հետ, բայց վերջինս ամփոփ առմամբ՝ յատուկ է գրչին. դիտելով մանաւանդ՝ որ ըստ հռչակաւոր բնախօսին *Le style est l'homme même*. Արդ՝ ԺԹ դարում՝ Պոլսի կամ լաւ եւս տաճկահայ նոր գրականութեան մէջ աւելի կամ նուազ փայլ ունեցող քերթողներէն շատերն՝ ընդհանրապէս կամ բնութեան տեսարաններով զբաղեցուցած են իրենց մտքին ու սրտի խանդերը, և կամ զուտ վերացական երեւակերպութիւնները միայն երգած և մոռցուած են: Քիչեր կարելի է գտնել, ու

րոնք անդէն ի սկզբան իրենց նիւթ ընտրած ըլլան իրական ու հասարակական կեանքը, թող թէ զանիկայ երջանիկ կամ թշուառ գործող պատահարներն ու պատճառքը: Եւ Սեպուհ Մինասեան ահա այդ քիչերէն մէկն է: Կարծէք թէ նա արեւելքի մէջ ապրող եւրոպացի մ'է:

Առաջին կէտն ականերեւ տեսնուեցաւ արդէն անոր ոտանաւոր և արձակ գրուածնե-րու յիշատակութենէն և պարունակութենէն իսկ, որոնք՝ դոյզն ինչ բացառութիւններով՝ բոլորն եւս կեանքի և մարդկային կենցաղի զանազան խաւերը կը շօշափեն, իրենց ընտանեկան, բարոյական, քաղաքային, ուրախ ու ախուր երեւոյթներով: Իսկ երկրորդ տեսակէտով դիտել կու տանք նախ, որ նա — թէ՛ իր արձակ և թէ՛ ոտանաւոր գրութեանց մէջ — ճարտար է՝ մեծ դիւրութեամբ, բնականութեամբ և ուժգնութեամբ պատկերելու և խօսեցնելու ոչ միայն նախընտրած նիւթերը, այլ նաեւ անոնց բոլոր ներքին և արտաքին միջավայրերը: Աս ալ ըսենք որ՝ Մինասեանի նկարչական գեղեցկագիտութիւնն իսկ՝ մեծապէս նպաստած է բանաստեղծականին և վիպականին: Առանձնայատկութիւն մը, զոր ազգային ուրիշ քերթողները կամ ունեցած չեն, և կամ անոնցմէ քիչեր ունեցած:

Սակայն էական բան մը, որ ընթերցողի վստահութեան հետ համակրանքին եւս արժանի կ'ընէ հեղինակութիւն մի, է՝ անոր անկեղծութիւնը: Ես չեմ յիշեր ազգային նոր բանաստեղծներէն կամ վիպագրողներէն մէկը, որ ըլլայ Մինասեանի չափ անկեղծ: Հին աշուղներէն ալ՝ Սայաթ-Նովայ և Քուչակ ունեցած են, այո՛, քաջութիւնը՝ խոստովանելու և ողբալու իրենց մարդկօրէն տկարութեամբ գործած պատրանքն ու զառանցանքները. սակայն մեր Պօլսեցի բանաստեղծին ու վիպագրողի անկեղծութիւնը ասոնցինէն ալ գերազանց է: Սա իր վէպերու մէջ — և նոյն իսկ անոնց՝ որոնք ուղղակի իր անձին և պատուոյն հետ կապուած են — վերջին աստիճան խղճմտանքաւոր և հաւատարիմ մնալ ուզած է միշտ անցեալին ու անակնառու: Սա ոչ միայն մանրամասն պարագաներով կը պատմէ իր կենաց մէջ ունեցած երբեմնի անսանձ և անղեակ վայրկեանները, այլ և մեծ զգուանքով մը կը պարսաւէ և կը դատապարտէ զինքը շացնող այդ վայրկեանները, որպէս սամարդի և բարբարոսական բաներ:

Այս ամենայն նկարագրած է նա — գոգցես անկեղծ զղջացողի մը լեզուով ու հա-

մոզմամբ — իր ՎՍԵՄ ԱՆՁՆԱԶՈՂ ՄԸ խորագրած փոքրիկ վէպին մէջ, որուն նիւթը կանխաւ ծանօթացուցինք արդէն : Ներուի ինձ լսեցընել անոր բարբառը, որը գայթակղեցնելէ աւելի՝ հրահանգիչ ըլլալու է, ըստ ինքեան, այլոց համար : « Յիրաւի անպարոյն էր վարմունքս, անարդարանալի ո՛ր և իցէ դատաստանի մը առջեւ : Կենցաղավարութեան գաղափարն անգամ չունեցող վայրենին՝ հազիւ թէ ինձի պէս կը վարուէր : Բայց աւելի դառնագոյն այն էր, որ այս առնան որ իմ արքայութիւնս պիտի ըլլայ կ'ըսէի, իսպառ փակուած էր այնուհետեւ ինձի դէմ, և յանցանօքս զրկուած էի այնպիսի կնոջ մը բարեկամութենէն, որ իմ զուարթունս պիտի ըլլար »...

Նոյն անկեղծութիւնը կը ցայտէ — ամօթի, կորանաց ու կարեկցութեան բոլոր զեղումովը — նաեւ ուրիշ վիպագրութեանց ու քերթուածոց մէջ : Մարդկային կեանքի անիւր շարժող սիրոյ ազդակէն յառաջ եկած այնպիսի տխուր վայրկեաններ, որոնք ոչ միայն ազգային, այլ նոյն իսկ Տանդէի, Թասսոյի, Պետրարքայի և ուրիշ մեծագոյն քերթողաց եւս հասարակ եղած են, Մինասեանի ազնիւ սրտի անչափ կատարելութեանց հանդէպ

կը թուին ստուերի պէս չքանալ : Եւ այդ անկեղծութեան վրայ ունեցած լիուլի վստահութեամբ է, որ ինչպէս Զարուհի « Վսեմ անձնագոհի » դիւցազնուհին, այսպէս և Մարի — Խօսրով վէպի թշուառն և ուրիշ շատերը, վերջ ի վերջոյ ճանչնալով մեր քերթողի սրտի ազնուութիւնը, սրտառուչ նամակներով դարձեալ իրեն կ'ապաւինէին : Եւ սա կ'ըլլար — յետին թշուառութեան մէջ — յաճախ անոնց ինամածուն ու մխիթարիչը . և իր անձնուիրութեամբը կը պահպանէր անոնց ընտանեկան սրբութեան օջախը, ու կ'առաջնորդէր մինչեւ անգամ ի գերեզման :

Գրագիտիս նշանակութիւնը՝ քնարերգական քերթուածներէն աւելի՝ կ'արտափայլէ իր վէպիկներու և թատրերգութեանց մէջ . ուր — իբրեւ փոքրիկ շրջանակներում — իրենց ճիշտ տարազներովը և գիմագծերով կը ներկայացունին թէ՛ վիպագիրն և թէ՛ վէպերու դիւցազները : Ինչպէս ամէն վիպագրի, այսպէս և Մինասեանի համար, սէրը՝ երբ մաքուր է, մարդկային կենաց վայելքի բաժակը կը կազմէ . մանաւանդ երբ յստակ աղբերէ կը բղիթի, կ'ընթանայ և կը դիմէ դէպ ի բարին և համեստ նպատակը : Սակայն թոյն է այն, և յոյժ գարովելի՝ խաբեբայ և խառնազնաց

անձանց ձեռքը : Ուստի որչափ կարեկցող է և ջատագով առաջին տեսակէտով, նոյնչափ եւս կ'ատէ, կը հարուածէ և կը ջախջախէ վերջինները : Ըստ այսմ՝ ինքը թէպէտեւ իր դիւցազներու սիրային յարաբերութեանց մէջ լայնախիղճ է և ազատական, բայց կրնայ ըսուիլ, որ բոլոր իր գրուածոց մէջ բարձր ջանացած է բռնել նաեւ քրիստոնէական կրօնքի և բարոյականի սկզբունքը . մանաւանդ թէ յարմար առիթին՝ նպատակայարմար դասեր եւս կու տայ անոնց դրժողներուն, լաւ քարոզչի մը չափ ազդու և արդիւնական : Այս օգտակար և շինող դերը կը կատարէ նա՝ այնպիսի հաստատուն և անկեղծ համոզումով, որ կեղծաւորութեան ստուերն անգամ ի բաց կը վտարուի իր գրչէն :

Գործի և սկզբան միջեւ երեւցող այս հակապատկերին նայելով ինձ այնպէս կարծեւ կու տայ վիպագիրը, թէ նոյն իսկ այլոց բարոյականի օգտակար դասեր տալու համար՝ ինչ ինչ վէպերու մէջ ուրիշին յատուկ եղող և կամ պարզապէս վերացական դէպքերը իր վրայ դարձուցած ըլլայ : Եւ ասոր օրինակ կարելի է համարել բաց ի « Գեղամ » էն, նոյնպէս ին յիբէ դիւ վէ-

պիկը , որուն նիւթին համար կ'ըսէ , թէ
Համաթի Պէյ իրեն պատմած ըլլար . հետեւ
ւարար՝ ասոր , և ոչ թէ իրեն յատուկ :

Մինասեանի վիպականքը շունին արդա-
րեւ հակայագործ վիպասանութեանց պահան-
ջած լուրջ ու մանրամասն ուսումնասիրու-
թիւնքը՝ սովորութեանց , պատմութեան և
տեղագրութեան . սակայն ունին ուրիշ հրա-
պոյրներ , որով ընթերցումը ձանձրանալի
չլինելէն զատ՝ ճիշտ նկարագիրներ եւս կու
տան ընթերցողաց : Կեանքի փորձառութիւնն ,
արուեստ , եռանդ և զգայնութիւն՝ որոնք իր
մէջէն կ'աղբիւրանան , նոյները միանգամայն
խոր ու ապաւորիչ գրոշմ՝ մը կը թողուն
նաեւ մանրավէպերու հոգեբանական այդ
նկարագիրներուն վրայ : Առանց երկայնաբա-
նութեան և արուեստակութեան է : Ուղղակի
և բնականաբար կ'անցնի սէրէն ատելութեան ,
և ատելութենէն սիրոյ գերաստիճանին կը
բարձրանայ , խանդի թելեր առած . այնպէս
որ մարդս պահ մը կը կարծէ , թէ յեղե-
ղուկ է այդ փոխանցումը և հակասակտն :
Սակայն այն նոր դէպքերն ու պարագաները ,
որոնք վրայ գալով անակնկալ կերպով կ'ազ-
դեն իր կամ իր հնարած անձնաւորութեանց
հոգւոյն վրայ , լիուլի իրաւունք կու տան

վիպագրին: Ընթերցողն ալ կը համոզուի, թէ խոր հիման վրայ ձգուած է այգալիտի փոխանցութեան կամուրջը: Թողունք սր քիչ մ'ալ օրինակները խօսին:

Անտարակոյս ինչպէս գարնան նորեկ թըռչունն՝ այսպէս ալ լեզուն նոր բացուած երեքամեայ տղայ մը սիրոյ միայն և արդահատանաց է կարօտ: Սակայն մեր վիպագիրը անգութ ատելութեամբ մը կը նայի և կը խօսի Սլֆրէտին վրայ, — « Վսեմ անձնազոհ մը » վիպագրութեան մէջ — երբ այդ անհանդարտ տղան քաշելով իր վշտակիր մօրը ծամերը և աքացելով և ողբալով՝ անդադար կը նեղէ զինքը: Եւ այդ ատելութիւնը իր գեր աստիճանին կը հասնի վիպագրողին մէջ, երբ կը նկատէ այդ երեսային վրայ՝ իր ժանտաժուտ հօր պատկերը՝ բոլոր իր գազանային զիմագծութեամբքը. և կ'ուզէ բռնել զայն և ծովը նետել կամ խղզել: Սակայն երբ այդ շարանճին իր անհանդարտութեան պատճառաւ ծովը կ'իյնայ, և Մինասեան իր կենաց վտանգով կը փրկէ զինքը, ու իր զրկին և մուշտակներուն մէջ սեղմած ծամերով՝ Եղիսէի պէս անոր շունչ ու կեանք կու տայ. մանաւանդ թէ այնու անոր մօր երախտագիտութիւնն ու բարեկա-

մութիւնն եւս կը վաստկի, ահա այդ վայրկե-
նէն կը սկսի առեւտրութիւնը գութի փոխուիլ :
Այնուհետեւ կը սիրէ նա այդ տղան՝ որպէս
անոր վշտաց մխիթարն ու իր ազատեալը :
Այդ ուշիմ մանկան մէն մի հանճարեղ
խօսքը, տղայական շարժմունքն ու թո-
թովանքը հետզհետէ զինքը կը գրաւէ ման-
կիկ Սէրի հմայքով : Եւ որ զարմանալի է՝
կը շարունակէ սիրել այդ տղան նոյն իսկ
անոր պարկեշտասէր մօրմէն յանդիմանուած
և զինքը լքած միջոցին : Կը սիրէ քանիցս
կը հանդիպի անոր և կը լսէ թոթովանքը .
« Մայրիկ, մայրիկ, ահա իմ ազատիչս » ,
և աչքերը արտսունքով կը լեցուին : Այդ
սէրը երթալով կ'աճի և անձնուիրութեան
կը հասնի, երբ անոր պանդոյր հայրը երեսի
վրայ ձգած իր զաւակն ու կինը՝ յանկարծ
կ'անհետանայ : Ինքը կ'ըլլայ անոնց վերջին
բարեկամն ու յանձանձիչը . ինքն է՝ մէկ խօս-
քով՝ զանոնք հաշող ու մաշող հիւանդու-
թեանց ժամանակ անոնց անբաժան ընկերն
ու մխիթարիչը, մինչեւ ցմահ . և մահուանէն
վերջ ալ յիշատակն յաւերժացնողը : Պէտք
է կարգաւ « վլսեմ անձնագորհր » վիպագրի
հոգեբանութեան նշանակութիւնը հասկնալու
համար . որը այնքան խիտ և զգալի է, որ-
չափ փոքր է անոր քանակը :

Նոյն բնորոշ հոգեբանութիւնը կը գտնենք Մինասեանի բոլոր միւս վէպերու և թատերգութեանց մէջ եւս : « Ալկիոն » ի Ունգարացի թշուառ՝ Օքտաւ , որ մանկութեան զուարթ օրերում աշակերտակից եղած էր հեղինակիս ու մտերիմը — Պօլսի Յիսուսեան վարժարանին մէջ — երիտասարդութեան յանդուրձ հասակին մէջ ընդհակառակն կարեկցութեան միայն առարկայ գարձած կը տեսնէք՝ իր տխուր սիրավէպովը : Մինասեանի դիւցազնը՝ Կէթէի Վէրթէրէն նուազ տխուր և թշուառ չէ իր յուսահատ և ոգեսպան վըշտակութիւններովը : Զնայելով որ Օքտաւի թշուառութեան պատճառն ընդհակառակն իրեն դրժող ու սմարդի մէկն է, սակայն և այնպէս կը շարունակէ սիրել զայն : Անոր ստուերին ետեւէն կը թափառի, կ'որոնէ զայն փոփոխակի՝ ահաւոր փոթորիկներու, ծովու ալեկոծութեանց , որսորդութեանց , առանձնութեանց և բազմախնդիրներու յատուկ բիւրաւոր վտանգներուն մէջ : Կը սիրէ , վասն զի հոգեբանական գաղտնիք մը կը մղէ զինքը : Եւ այդ գաղտնիքը իր իսկ մէջը բունեալ է, քան ուխտադրութիւն : Բայց ի զուրնա չկարենալով հասնիլ իր սիրած էակին, որուն կենդանագիրը երթալով կը մեծնայ իր

հոգւոյն վրայ և կը ճնշէ մինչեւ ցյուսահատութիւն: Վերջապէս իր կեանքն եւս կը զոհէ — ստացուածներէն պատուականագոյնը — մատնելով օր մ'ինք զինքը Մարմարայի վիշապաձեւ ալիքներուն: Եւ այս կը հանդիպի ճիշտ այն օրը՝ երբ իր հինաւուրց բարեկամին և վիպագրողի հետ որսի ելած էր ի Բաշալիման:

Մինասեան՝ ինչպէս իր դիւցազնի այդ տարօրինակ սիրոյ շարժառիթը գտած է անոր տխուր հոգեբանութեանը, այսպէս ալ անոր անձնասպանութիւնը կը բնորոշէ դրժող էակէն ընդունած վաղեմի նամակի մը վերստին ընթերցման և Ոքտաւի ջղային ու մաղձոտ բնաւորութեանը մէջ: Ճշգրիտ հակապատկերք՝ նման և աննման զգացումներու. բայց միանգամայն որքան խորհրդաւոր և անլուծանելի զաղանիք:

« Մարի-Խոսրով » եզերերգութիւնը թէպէտեւ ըստ նիւթին նման է առաջինին, վտանգի հոս եւս օրինորդ մ'է, օր անգէտ իր ապագային՝ կը դրժէ թեթեւութեամբ ազնուաբարոյ Խոսրովին, զոր կ'ուզեն փեսայացնել: Սակայն հոգեբանական նկարագիրքը յոյժ տարբեր և նրբին լուսաստուերներ առած են յանձին վեհանձն սիրողին ու ապերախտ դրժողին: Երկրորդ հանդիսին մէջ՝ այն տե-

սարանը, ուր խոսքով մենամարտութեան մէջ
 առած վերքէն դեռ բոլորովին չապաքինած՝
 կ'ուխտէ երթալու ի Հոռոմ և փակելու ինք-
 զինքը բոկոտն Կարմեղեանց վանքը, արդէն
 իսկ շատ բաններ կը խօսի մեզ, և շատ խոր-
 հուրդներ կը պարունակէ զրկուած երիտա-
 սարդի կեանքէն : Իսկ կարմիր ժապաւէնով
 կապուած ծրարը (այսինքն Մարիէն երբեմն
 առինքն գրած անկեղծ նամակները), զոր
 յոգոց հանելով կը յանձնէ իր բարեկամին՝
 Մէլիք բժշկին, — որպէս զի սիրապրուծ կնոջը
 դարձընէ — ներելով իրեն անցածը . իր եր-
 բեմնի հաւատարիմ սիրոյ նշանակ՝ գոհա-
 րազարդ մատանին, զոր տուած էր Մարիին,
 վերստին յետ առնըլուն, ու կտակելուն՝ որ
 յիշատակ սրուի այն նոյն եօթնեկին մէջ
 կարգուող որբ և աղքատ աղջրկան, մը աւելի
 և աւելի խորհրդազգած կ'ընեն այդ կեանքը :
 Այսպէս նաեւ մօրը, բարեկամին և Պօլսին
 առած անոր վերջին հրաժարանականքը՝
 ազնիւ հոգւոյ վսեմ արտայայտութիւնք են :
 Իսկ չորրորդ հանդիսին մէջ մեր թատեր-
 գակ քերթողը կը բանայ վաս հոգւոյ գծոխքը-
 այսինքն է՝ Մարիի անառակ ամուսին կող-
 նակի ձեռքով : Սակայն Մինասեան տեղեակ
 է նաեւ հասարակութեան կեանքի հոգե-

բանութեանը . և զանի չվիրաւորելու համար է՝ որ շուտով ներս կը մտցնէ թշուառ զոհին հայրը Ոսկինար, որ — Ղուլտայ հրեշտակին պէս — ազատելով անօգնական կինը , զաւկին և աղախնոյն հետ իր տունը կը պատսպարէ : Եւ հոգեկան յեղափոխութիւններէն ամենէն զգալին , ու թատրոնական տեսարաններէն է՛ն սրտաշարժը այս տեղ է — այսինքն՝ Ե. Հանգիսին մէջ — ուր կը բանայ դիմացնիս : Մարի ընկճուած ընտանեկան այդ ահաւոր աղէտէն՝ թառամեալ վարդի մը պէս կ'ինկնայ ցաւոց և տրտմութեան մահճին մէջ . բարակ ցաւը՝ խղճի որդին հետ օր քան զօր կ'ուտեն ու կը մաշեն զինքը : Ո՛չ Մէլիք բժիշկն և ոչ դեղեր կրնան կասեցնել անոր մահը : Գոռոզ և ունայնասէր կինը՝ որ ի վաղուց սկսած էր զգալ իր թշուառութիւնը՝ բայց կը կ'եղծէր զայն Մէլիքին , այժմ կը զգայ բոլոր անոր ծանրութիւնը իր խղջին վրայ : Կը յիշէ իր ազնիւ խոսքովը՝ որ զինքը երջանիկ ընելու սահմանուած էր , բայց ինքը անմտաբար և անպթաբար մերժած էր զտնի : Շարունակ անի խոսքովս կը գոչէ աղեկաւոր . և ահա այդ վերջին պահուն է՝ որ իրեն կ'աւետեն խոսքովի ժամանումը : Խոսքովս է՝

որ կրօնաւորի տարազով ներս կը մտնէ յանկարծ, ու Մարիի անձկոտ հարցումին, թէ « խոսրով կու գայ »... կը պատասխանէ. « Այո՛, ես եմ, Մարի ... բայց իմ անունն ա՛լ խոսրով չէ, այլ Եղբայր Փելիքս » ... : Մարիին – ասոր ձեռքէն բռնած – արտասուօք ներումն խնդրելը, խոսրովին՝ իբրեւ վերջին աւանդ մ'ալ՝ Մարիէն յանձնուած անմեղ մանուկը գիրկն առնելով օրհնելն ու դասն արտսունքը. Մարիին՝ ջերմ շնորհակալութեամբ իր առաջին ու վերջին բարեկամին ձեռքը բռնելն ու համբուրելը, հօրը և մերձաւորներուն վերջին հրաժարական աւանդ, ու գլուխը բարձին վրայ հանգչեցնելով հոգին աւանդելը՝ այնքան բնական են և ոգեշարժ, որ քար սրտերէն իսկ արտասուք կը քամեն : Ահա այսպիսի ճարտարութեամբ է, որ Մարիի զժողովքը՝ սիրոյ և խաղաղութեան արքայութեան մը կը փոխէ դարձեալ վիպագիրն : Այս մասին նկատմամբ աւելորդ կը համարիմ ուրիշ խաղերէն եւս օրինակներ մէջ բերել. զի աւելի կամ պակաս ամենուն մէջ եւս տրուած են հոգեբանական ճիշտ նկարագիրներ անձանց, բնաւորութեանց ու միջավայրին համաձայն :

Մինասեանի թատերախաղերը ոչ պա-

հանջուածէն աւելի ընդարձակ են և ծանրաբեռնիչ, և ոչ ալ ուրիշ շատերու նման չոր ու ցամաք կամախք մը միայն կը ներկայացնեն առաջարկեալ նիւթերուն. այլ ընդհակառակն երկուքին միջասահման տեղին ունին: Տեսարանաց յարազուարճ փոփոխութիւնք, անձնաւորութեանց բազմութիւնը՝ երկու սեռէն իսկ, ընտանեկան և ընկերական բարդ պարագաներ, ազգու և կենդանի մենախօսութիւններ, սէր, նախանձ և ատելութիւն մէկ կողմէն, և միւս կողմէն ալ երեւակայութեան վսեմ պատկերողութիւններ, մարդկային կրից բուռն զգացմունք, արուեստ, ճաշակ և ճարտասանութիւն իրարու ընկերացած կ'ոգեւորեն, կը կենդանացնեն զանոնք՝ գեղեցկագիտական շպարով: Եւ որչափ կը յառաջնն դէպ ի վախճանը, այնքան եւս հետաքրքրական և հրահանգիչ կը դառնան: Տափակ կամ կեղծ խօսակցութիւններու հետ գործ չունի մեր թատրերգակը, որոնք կամ ձանձրոյթ և կամ զայրոյթ կը պատճառեն ընթերցողին. այլ ամէն կիրք և շարժմունք բնական կերպով և ուժգնութեամբ մը կը զեղանին անոր մտքէն ու սրտէն, ինչպէս աղբիւրը կուռ ժայռէն. և ահա այս պատճառաւ իսկ յոյժ համակրելի: Իսկ հեղինակի մտքի

և սրտի համար կարելի է ըսել, թէ ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ բերան մարդկային այն անյատակ կիրքերուն և կարեկցութիւններուն, որոնց ինչպէս լաւ գիտակից է նա, այսպէս ալ ընդունակ արտայայտելու ճշտութեամբ ու ճաշակով:

Սխալ դատած պիտի ըլլամ զինքը՝ եթէ բոլորովին կրասիկ անուանեմ, և կամ ընդհատակն տուներս: Նա երկուքին ալ այնչափ կը մօտենայ կամ կը հեռանայ, որչափ որ հնար է թիթ. դարու վերջի կիսում գրողի մը. և այնքան կ'օգտուի անոնցմէ, որքան անկ է երկաքանչիւրին մէջ պարունակուած գեղեցկագիտութեան սիրողի և մշակողի մը: Իրապաշտի մը չափ բնորոշ է իր պիմագծած նկարագիրներուն մէջ, որ այն ժամանակ — այսինքն 1882 թուականէն յառաջ — Պօլսոյ գրողներէն քիչերուն յատուկ էր. սակայն առանց աւելորդ և անճահ մանրամասնութեանց մէջ կորսուելու: Սրտի լեզուն թէպէտեւ մէկ է և պարզ, սակայն Մինասեանի բարբառը ամէն կերպ արձագանգներ հընչեցնելէ չի դազրիր: Ճշմարտութեան համար այս իսկ ըսելու ենք՝ որ երբեմն երբեմն այդ արձագանգներն ու արտայայտութիւնքը իրարու հետ կը թուին նոյնանալ,

և քիչ մ'ալ միակերպ կը դառնան, բայց առանց ճպտան մ'երգի. ձանձրոյթը պատճառեցու:

Գալով լեզուին՝ արդէն ըսինք, որ բոլոր գրութիւններն աշխարհաբար են. բայց ամէնքն եւս ոչ մի օրինակ: Ոտանաւոր քերթուածները — համեմատութեամբ արձակներուն — քիչ մը գրաբանակ են. անշուշտ տղերը աւելի սահուն, շեշտաւոր և կորովի ընելու նպատակաւ: Այս մասին տարած խնամքն ու փոյթը՝ բառերուն վրայ յետոյ յաւելցուցած յետեւառաջութեան թուանշաններէն և փոքրիկ սրբագրութիւններէն իսկ ակներեւ կը տեսնուի: Իսկ արձակները — ի բաց առեալ « Ամբակում » կատակերգութիւնը՝ որ թրքախանն ուսկօրէն է — ամէնքն ալ մաքուր, կանոնաւոր ու նոր գրականութեան յատուկ աշխարհաբարոյր կը ներկայանան: Գրութեան ոճը ամենապարզ է և պայծառ, կտրուկ ու կորովի. նախադասութիւնները համառօտ են և ազդու: Բացատրութիւնները յաճախ նոր լեզուներու, և մասնաւորապէս Ֆրանսերէնի, բովերէն հանուած են և հայացուած. բայց այնպիսի խնամքով և ճարտարութեամբ՝ որ քիչ անգամ խորթ և օտար կը հնչեն ականջաց. և նոր լեզուի հարստութեան

իսկ բազմօք նպաստած և՛ թարմութիւն և նրբութիւն տուած են: Եթէ ի դէպ է, կոչել Ռուսինեանը — իբր հրապարակախօս և յեղափոխիչ — տաճկահայոց Նազարեանը, և Պէշիքթաշլեանն ալ Նալբանտեան, ես ալ պիտի համարձակէի անուանել Սեպուհ Մինասեանը՝ տաճկահայոց Աբովեանը, գէթ իր դիւցազնական վիպագրութիւններուն համար: Իրաւ է որ տաճկահայ գրողի փոքրիկ վիպագրութիւններէն ոչ մէկը կարելի և ներելի չէ համեմատել Քանաքեռցի գրողին «Վէրք Հայասաանի» հօկայ վիպագրութեան հետ. սակայն բոլորը ի միասին առած — մանաւանդ իրենց զուտ աշխարհաբար լեզուովն և ոգեւորութեամբը — կը ստեղծեն հեղինակիս համար նման գիրք մ'արեւմտեայ աշխարհիկ գրականութեան մէջ: Այս ալ ըսենք՝ որ ասոր ինքնագիր թատրերգութիւնները, թարգմանութիւններն ու քերթուածները իրարու վրայ զետեղած՝ գրականական բազմաբուստ ու գեղաքանդակ յօրինուած մը կ'ունենանք առջեւնիս:

Մինասեանի լեզուի կատարելութիւնները յիշելէն վերջ, պէտք է որ երկու խօսք ալ ըսենք անոր թերութիւններու մասին, ամբողջական գաղափար մը տալու համար:

Արդ՝ առաջին թերութիւնը՝ որ պատշի կ'ըլլայ, կամ խորթ պիտի հնչէ արդի աշխարհաբառով գրողի մ'ականջին, են Ա. ի նախադրիւ տրականի և զ հայցականի յաճախ գործածութիւնքը, նաեւ այն տեղեր՝ ուր ոչ միայն ազատութիւն է, այլ և բնաւ հարկ չկայ գործածելու. օր. գնաց ի տուն, և այլն: Բ. առ նկատմամբ, նմա պէս, վստահ եմ քեզնէ, և այլն, և այլն, անճիշտ կիրառութիւնները. որոնց սակայն ոտանաւորներու անձուկ սահմանին մէջ աւելի կը հանդիպինք, քան թէ արձակներուն: Գ. ինչ ինչ բառերու մէջ գործած հաստատուն սխալագրութիւնները, որոնք դիպուածով կամ անուշադրութենէ սպրդած չեն կրնար ըլլալ: Դ. անցողական, չէզոք և կրաւորական բայերու իրարու հետ շփոթելը կամ անյարմար գործածութիւնը. օր. աղագաւ, Չիս մի՛ յուսահատեր, յանցեց, հանդարտէ սիրտդ, և այլն: Սակայն պէտք եմ յաւելցնել՝ որ այսպիսեաց թիւն իսկ շատ ցանցառ է: Ե. գրաբառ ոճեր և նախադասութիւններ կը գործածուին երբէք երբէք, որոնք անոր ընդհանուր կերպով ընտանի և նոր լեզուին մէջ հին կարկտաններու պէս կը տեսնուին: Զ. յաճախ բառերու հայցականն եւս ուղղա-

կանի պէս և ով կը վերջացնէ փոխանակ ըթի, և այս նոյն իսկ բաղաձայնով յաջորդող բառերու հանդէպ. որը թէեւ կու տայ մասնաւոր քաղցրութիւն մը լեզուին, բայց կ'ընէ միանգամայն դժուարընթեռնլի:

Արդ՝ դիտելով որ Մինասեանը կը գրէր այնպիսի ժամանակի մը մէջ, երբ աշխարհաբարը դեռ կանոնապէս կազմակերպուած չէր, այլ մեծ և անդորր ծովի մը պէս անոր մէջ կը խաղային մեծամեծ ու մանր հրէշներ՝ յանդուգն և յաւակնոտ ստեղծագործողներու, այն ատեն կրնանք ըսել թէ՛ ոչ միայն կը նուազի անոր թերութեանց հետ՝ նաեւ պատասխանատուութիւնը. այլ իր այդ աշխարհաբարով իսկ երբեմնի Չերազներէն, Տէմիրծիպաշեաններէն և ուրիշ շատ նորագողներէն նախագասելի է:

« Գեղամ » վիպագրութեան մէջ արդէն խստիւ քննադատած է Մինասեան նախ լեզուական այն Բաբելոնը՝ զոր կը կառուցանէին իր ժամանակի անձեռնհաս գրչակները, և ուր կը հնչեցնէին իրենց հնարած տարօրինակ քերականութիւնները և աշխարհաբարի չափով և արձակ խղուրդախնը. և ապա կը յայտնէ՝ թէ այդ Բաբելոնէն ելնելու համար նախնեաց և Մխիթարեաննե-

բուն հեռեւելու է: Կարեւոր կը համարիմ
գէթ մի քանի առողջ արտագրել անտի, որպէս
զի ինքն իր բերնովը խօսի.

« Արդ ազգիս մէջ սակայն պուէտք պակաս չեն,
Աստուած պահէ ոմանց անհարթ, խորթ ոճէն.
Ո՛հ Ապուսն, քո քընարիդ ա՛յդ էր ձայն,
Կարծեմ երբե՞ն աշակերտք քո զըռնչան ...:
Կամբք զըստոյզն, զոր ինչ խորհիմ ասացից.
Այն անձինքն որ ի ձեռս բռնեն ըզգրիչ, ...
Պէտք է յօգուտ իւրեանց ազգին նախ ջանան ...
Պէտպէս գրեանք՝ որոնց շատերն անպիտան,
Վերջին օրերս ի մէջ ազգիս ցրուեցան.
Թանաք լըզողը կոչեալ զինք մատենագիր,
Յանդգնելով հրատարակեց զամէն գիր:
Բայց այդ գրեանքն արգարեւ ցեխ փողոցին,
Ձորս թարգմանեալ լեցուն ափով ցրուեցին.
Ազգիս ազնիւ բարոյականն աւրեցին,
Թեթեւամիտ լեցան տուներն խենդերով: ...
Նախ և առաջ հարկ է կոկել բայց լեզուն,
Ձայն գիւրիմաց առնել մըտաց ամէնուն.
Խրթին բառք, անհարթ ոճով ու մըթին,
Շուտ ընթերցողք ի ձեր գործոց խըլըբտին:
Ունիմք նախնեաց ըղլեզուն լուրջ և ընտիր,
Ընդէր ապա մուլար կըրից ունկնդիր,
Ձայն բարւոքել յանդգնելով միշտ փորձէք.

Ունիք հանճար, նոցա արժէքն ... ո՛չ երբէք:
 Վախցէք որ հարք սրտմըտելով ի շիրմէն,
 Ըզխորթ զաւակս մեղադրելով չանիծեն:
 Ըստ՞ իս՝ ընտրեմ կըլանել շատ մը գորտեր,
 Քան ընթեռնուլ աղաւաղեալ ըզգործ ձեր.
 Երկաքանչիւրն անխիղճ գրչաւն 'ւ անկրօն
 Զայն խառնակէ, եմք արդեօք ի Բաբելոն:
 Մխիթարեանք՝ հարց մեր որդիք հարազատ,
 Արժանաւոր ունին ընտիր գործեր շատ.
 Տեսանէք որ օրինակներ ոչ պակասն,
 Համեստաբար հետեւեցէք իւր շաւղին.
 Ապա թէ ոչ՝ ի բաց թողեալ ըզգրիչ,
 Առէք ի ձեռս ձեզ վայելուչն ըզբըրիչ »:

Սակայն պէտք եմ — ճշմարտութեան հա-
 մար — ըսել և այս. այսինքն թէ, նոյն իսկ մեր
 պուէտը շարունակ յառաջադիմութիւն ըրած
 չէ աշխարհաբար լեզուին և անոր յատուկ
 զարգացման մէջ. կամ լաւ եւս՝ այդ յա-
 ռաջախաղացութիւնն եղած է դէպ ի գրա-
 բարը: Եւ ըսածիս ապացոյց է անոր թատր-
 երգութիւններէն վերջինը, որուն համար
 ըսուեցաւ՝ թէ 1876ին գրուած է: Այո՛,
 այս Եղերերգութիւնս՝ անկէ յառաջ — այս-
 ինքն է 1857—1870 միջոցին յօրինուած-
 ներուն բաղդատութեամբ — շատ գրաբառ-

նակ է, որով խորթ կը հնչէ այսօր մեր ա-
կանջաց: Կարելի է այս երեւոյթը վերագրել
նոյն իսկ անոր հասուն հասակին, յորում
մարդս բնականաբար կը վերագառնայ իր
նախկին լեզուին և ունակութեանց: Գրա-
բարասէր կուսակցութենէ աշխարհաբարեան-
ներու դէմ մղուած պայքարին եւս կրնայ
արդիւնք համարուիլ այդ, եթէ ստուգիւ ա-
նոնց խմբին յարած համարինք զինքը, ինչ-
պէս ինձ հաւանական կը թուի:

Յամենայն դէպս՝ Սեպուհ Մինասեանի
թէ՛ թատերական և վիպագրական գործերն,
և թէ՛ աշխարհաբար լեզուն՝ որով գրուեցան,
իրենց այժմէութիւնը բնաւ կորուսած չեն.
այնու մանաւանդ, որ՝ ամէնքն ալ անտիպ
մնացեր են և անծանօթ շատերուն: Անոնք
եթէ հրատարակուելու բաղձն ունենան, ոչ
միայն բազմաթիւ կարգացողներ պիտի ըլ-
լան, այլ և այսօր աւելի թատերաբեմերու
վրայ ներկայացուելու արժանի դատուին,
քան այն ժամանակները, երբ նիւթ առնուած
անձնաւորութեանց մասին փափկանկատու-
թիւններ կը պահանջուէին: Ուստի այնպի-
սի պատուաւոր և օգտակար ծառայութիւն
մը մատուցանելու համար թէ՛ հանճարեղ
մատենագրին և անոր ազգականաց, և թէ՛

